
DOI: <https://doi.org/10.47960/2303-7431.27.2022.138>

UDK: 314.1:272-774(497.6 Rasno)“1872/1882“

Prethodno priopćenje

Primljeno: 6. III. 2022.

Prihvaćeno: 18. V. 2022.

MIRKO CIGIĆ

cigicmirko@gmail.com

STANOVNIŠTVO ŽUPE RASNO (1872. – 1882.): POČETAK DEMOGRAFSKE TRANZICIJE U ZAPADNOJ HERCEGOVINI

Sažetak

Vrlo visoka prosječna godišnja stopa prirodnoga prirasta od 22,79 ‰ uz visoki natalitet (32,72 ‰) pokazuje da se od 1872. do 1882. godine u Župi Rasno počinju očitovati prvi simptomi demografske tranzicije. Porast stanovništva, produljenje životnoga vijeka i smanjena smrtnost, osobito dojenčadi i djece do četiri godine starosti, učinci su tranzicijskih procesa. U Župi je uočena visoka smrtnost fertilnoga kontingenta. Najviše je brakova sklopljeno u vrijeme jesenskoga i zimskoga maksimuma. Ritam začeća vezan je za proljeća i ljeto, odnosno poljodjelske radove i boravak na otvorenome, dok je ritam rađanja najviše vezan za zimsko i proljetno doba. Zahvaljujući crkvenomu učiteljstvu i uredno poštovanim crkvenim preporukama o predbračnoj čistoći, nije zabilježeno nijedno izvanbračno dijete.

Ključne riječi: natalitet; demografska tranzicija; fertilni kontigent; životni vijek; Župa Rasno

Uvod

Istraživanje je temeljeno na matičnim knjigama rođenih, vjenčanih i umrlih Župe Rasno.¹ Koristeći te izvore, pokušali smo u povodu 150. obljetnice osnutka Župe Rasno, kao jednoga od predstavnika zapadno-hercegovačkoga ruralnog prostora, istražiti transformaciju demografskih procesa (1872. – 1882.) i usporediti ih s podacima dvanaest odabranih župa u Republici Hrvatskoj, odakle su zapuhali vjetrovi tranzicijskih procesa. Demografska tranzicija započinje svoj pohod na hrvatskome jugu, području bivše Dubrovačke Republike, odakle se širi na ostale dijelove Hrvatske.

S određenim vremenskim odmakom procesi transformacije iz tradicionalnoga u moderni tip reprodukcije stanovništva zapljusnuli su i prostor zapadne Hercegovine. U razdoblju od 1872. do 1882. godine u Župi Rasno počinju se nazirati prvi tranzicijski procesi: porast stanovništva, produljen ljudski vijek i smanjena smrtnost stanovništva.

Geografsko situiranje Župe Rasno

Zapadna Hercegovina regija je smještena na jugozapadu Bosne i Hercegovine. Župa Rasno nalazi se gotovo u njezinu središtu i dio je ozemlja Brotnja, Nahije, Bekije i Belavarije.² Župa je bila “duga 3 sata i široka 2 sata hoda” ili približno 79,36 km².³ Od osnutka (1872.) do danas Župa je u tri navrata doživjela prostorno cijepanje (Župa Grljevići 1919., Župa

¹ Matične knjige Župe Rasno: rođeni (1872. – 1882.), vjenčani (1875. – 1882.) i umrli (1872. – 1882.) (Župa Rasno).

² Brotnjo se u povijesti prvi put spominje 1306./1307. u trgovačkim odnosima s Dubrovnikom, a potječe od biljke broć kojom se u srednjem vijeku bojalo sukno (platno). Nahija je temeljna osmanska organizacijska jedinica koja je nastala 1468./1469., a predstavljala je točno utvrđen prostor jedne teritorijalne jedinice lokale uprave (desetak sela). Naziv Bekija nastao je od turske riječi *bekiye*, što na hrvatskome jeziku znači ostatak. Bekija je nastala nakon razgraničenja između Mlečana i Turaka na Imotskome polju (Požarevački mir) 1718. godine. Naziv Belavarija, Beleverija potječe iz 19. stoljeća, a odnosi se na područje zapadno od Neretve koje ne pripada Brotnju, Nahiji, Bekiji, Duvnu i Rami. Još uvijek nema istovjetna stava o tome što znači pojam Belavarija, odnosno je li to vrsta kravljega mladog nemasnog sira, “belave”, jesu li to muške bijele gaće (hlače) od sukna ili nešto drugo.

³ Usp. MARTIN MIKULIĆ, *Schematismus*, 1903., str. 25.

Ledinac 1930. i Župa Buhovo 1969. g.). Prema *Daytonskom sporazumu* Župa je sastavni dio Federacije BiH i Županije Zapadnohercegovačke.

U reljefnome pogledu Župa u cijelosti pripada prostoru niske ili submediteranske Hercegovine i sastavni je dio krške zaravni Brotnjo⁴. Krajolikom dominira blago valovita vapnenačka zaravan, sa specifičnim površinskim i podzemnim krškim reljefnim oblicima.⁵ Budući da je biljni pokrov vezan za stijensku podlogu i submediteransku klimu, prostorom dominira degradirani šumski pokrov, dok na obradive površine približno otpada 16 % prostora.

Uzajamnim ispreplitanjem mediteranskih i kontinentskih zračnih masa te reljefa i nadmorske visine nastao je specifičan oblik submediteranske klime. Karakteriziraju je naglašeno suho i toplo ljeto s malom i varijabilnom količinom padalina koje onemogućavaju kvalitetnije iskorištavanje obradivih površina s često prepolovljenom ljetinom. Zimsko razdoblje obiluje kišnim padalinama, a prosječne siječanske temperature ne padaju ispod nule.⁶ Zbog specifične geomorfologije krša i klimatskih obilježja prostor Župe nema stalnoga površinskog otjecanja, a time ni temeljnih pretpostavki kvalitetna razvoja.

Povijesno situiranje i socijalno-gospodarske prilike u Župi Rasno

O prapovijesnoj naseljenosti ovih prostora govore brojni arheološki lokaliteti. Ilirske gomile svjedoci su kontinuirane naseljenosti nastale još u metalno doba. Na temelju arheoloških ostataka možemo rekonstruirati odvijanje života u tome razdoblju. Prema *Arheološkomu leksikonu BiH*⁷ na širokobriješkome području registrirano je više od pedeset prapovijesnih gradina. U monografiji *Širokobriješka baština* autora

⁴ Usp. JOSIP BILIĆ, "Strukturno morfološke značajke Ljubuškog polja, SZ dijela zaravni Brotnjo te ljubuško-vitinske grede", Hercegovina, god. 24 (2010.), str.156.

⁵ Usp. JOSIP ROGLIĆ, "Zaravni na vapnencima", Geografski Glasnik, br. 19, 1957., str. 108.

⁶ Usp. IVAN DUGANŽIĆ, JOSIP SOPTA, *Rasno-Dužice, župa Rasno*, Rasno – Dužice, 1999., str. 15.

⁷ Usp. *Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine*, arheološka nalazišta regija 14-15, Sarajevo, 1988.

Ivana Dugandžića otkriveno je 57 novih lokaliteta s oko 130 neistraženih gomila kojima se upotpunjuje povijesni mozaik kulturne baštine širokobriješkoga kraja koje su služile za stanovanje, izviđanje i obranu od napadača te veći broj prapovijesnih tumula (gomila) ili grobova ilirskih uglednika i njihovih srodnika.

Veličina gomile ovisila je o društvenome položaju pokojnika za njegova života. Po osvajanju ilirskih prostora Rimljani su nastavili koristiti ilirske gradine kao utvrde za stanovanje i stražarnice za kontrolu cestovnih komunikacija.⁸ O prapovijesnome i antičkome razdoblju širega prostora svjedoči veći broj gradina (utvrda): Kvesića gradina, gradina iznad Krnjića kuća, Brkića Humac, gradina Kosmaj, Ledinačka i Višnjička gradina, gradina Biograci, Zvonigrad te Matijevića gradina i dr.⁹ “Gomile su najčešće bile okrugle i eliptične, a ponekad i četvrtaste, nerijetko opasane dvostrukim zidovima.”¹⁰ U Buhovu i Grljevićima pronađene su kamene žare (urne) s poklopcem jer su Rimljani promijenili dotadani način pokapanja vojnih veterana, uglednijih seljaka i trgovaca. Nakon ritualna spaljivanja mrtvaca Rimljani su pepeo stavljali u kamene posude – urne.¹¹

O kontinuitetu naseljenosti ovoga područja svjedoči veći broj srednjovjekovnih nekropola (Biloševica – Raso, Lipovci – Kočerina, Varda – Knešpolje, Barevište – Mokro, Šarampovo -Uzarići, Kupinjavice – Buhovo, Krstine – Ledinac, Dubnica – Biograci i dr.). Utvrđeni grad Mokriskik (V. – VI. stoljeće), koji u djelu *O upravljanju carstvom* navodi car Konstantin VII. Porfirogenet (912. – 959.), između ostaloga, kontrolirao je promet koji se odvijao od Brotnja iza Trtala do Privalja i Kočerinskoga polja. Srednjovjekovno Blato u čijemu je sastavu bilo i Raso možemo promatrati od početka 15. stoljeća kada je humskim knezovima Radivojevićima bosanski kralj Stjepan Ostoja (1408. g.) darovnicom potvrdio vlasništvo nad posjedima i utvrđenim gradom Kruševcem (Borak).¹²

⁸ Usp. MARKO VEGO, *Historija Brotnja, od najstarijih vremena do 1878. godine*, Čitluk, 1981., str. 15.

⁹ Usp. I. DUGANDŽIĆ, J. SOPTA, *n. dj.*, str. 36.-40.

¹⁰ M. VEGO, *n. dj.*, str. 15.

¹¹ Usp. Isto, str. 17.

¹² Usp. Isto, str. 68.

Prostor srednjovjekovnoga Blata bio je relativno slabo nastanjen. Stočarstvo je bilo glavna gospodarska grana sve do Drugoga svjetskog rata. Razvoj ratarstva možemo pratiti tek od početka turske okupacije jer je po prvi put u defterima navedeno oporezivanje uzgoja pojedinih kulturnih biljaka.¹³

Najveći dio zapadne Hercegovine pao je pod osmansku vlast do 1468. godine. Okupacijske vlasti brzo su uspostavljale upravu i novi teritorijalni ustroj. Rasno se prvi put spominje 1468. godine kada je šest zatečenih kuća bilo obuhvaćeno feudalnim porezom, a sela Buhovo i Ledinac u isto vrijeme zatečena su pusta.¹⁴ Osmanlijski vojni jurišnici provaljivali su u neosvojena područja, pljačkali i palili, otete dječake preobraćali na islam i odgajali u okrutne osvajače vlastitoga naroda.¹⁵ Nerijetko je u strahu čitavo seosko stanovništvo završavalo u prekograničnim zbje govima (Buhovo, Ledinac, Kočerina, Mokro...) u susjednoj Dalmaciji.¹⁶ Kako bi se ispražnjena naselja ponovo naselila, osmanske su vlasti povlasticama i obećanjima nukale izbjeglo stanovništvo na povratak. Počesto bi poduzete mjere urodile plodom¹⁷. Dugotrajni Kandijski rat (1645. – 1669.) i Morejski rat (1684. – 1699.) nanijeli su nesagledive posljedice i pustošenja ionako slabašnu socijalnom i gospodarskom stanju katoličkoga puka.¹⁸ S druge strane Mlečani i Habsburzi poticali su preseljavanja s nakanom koloniziranja vlastitih područja i slabljenje pograničnih dijelova Osmanskoga Carstva. Zbog uprave ili samovolje mjesnih aga razni nameti u obliku osmina i desetina naturani su na sve vrste žitarica, duhana povrća, voća, grožđa, sijena, krupne i sitne stoke.¹⁹ Ubirači osmina i desetina bili su glavni uzrok pobune jer je

¹³ Usp. I. DUGANDŽIĆ, J. SOPTA, *n. dj.*, str. 79.-81.

¹⁴ Usp. AHMED S. ALIČIĆ, "Lištica pod turskom vlašću u 15. i 16. stoljeću", *Glasnik Zemaljskog muzeja BiH u Sarajevu, Etnologija*, sv. XXIV/XXV, Sarajevo, 1970., str. 101-102.

¹⁵ Usp. I. DUGANDŽIĆ, J. SOPTA, *n. dj.*, str. 105.

¹⁶ Usp. Isto, str. 106.

¹⁷ Usp. *n. dj.*, str. 106.

¹⁸ Usp. ANDRIJA NIKIĆ, "Hercegovačka crkva u sedamnaestom stoljeću", *Kršni zavičaj*, br. 20., 1987., str. 17.

¹⁹ Usp. PAŠKAL BUCONJIĆ, "Glavni uzroci ustanka Kršćanskog stanovništva u Hercegovini (1875). Kratak osvrt na namete", prev. ANDRIJA NIKIĆ, *Croatia Christiana periodica*, god. 5 (1981.), br. 8, 68- 69.

položaj kršćanskoga stanovništva postao neizdrživ. Potlačeni puk traži spas u prekograničnim područjima Imotske i Sinjske krajine, Primorja i srednjodalmatinskih otoka.²⁰ U potrazi za boljim životom naseljavano je i područje Bosanske Posavine (Bosanski Brod, Derventa i okolica).²¹ Dodatna porezna opterećenja odvela su katoličko kmetstvo u potpunu bijedu. Nezadovoljstvo napaćenoga stanovništva kulminiralo je podizanjem ustanka protiv osmanskih vlasti i težnjom za konačnim rješenjem istočnoga pitanja.

Pod vodstvom don Ivana Musića buknuo je Hercegovački ustanak u Dračevu 19. lipnja 1875. godine. Austrougarska okupacija BiH (1878.) nije donijela očekivane promjene. Nova vlast, računajući na lojalnost muslimanskoga plemstva, nije razbijala višestoljetne petrificirane feudalno-kmetske odnose niti otvarala pitanje agrarne reforme. Rješavanjem agrarnoga pitanja nestali bi feudalni zemljoposjedničko-kmetski odnosi i daljnje gospodarsko i kulturno zaostajanje kršćanskoga puka. Tek početkom 20. stoljeća kmetovi su imali mogućnost otkupa aginske zemlje. Samo su rijetki, obrađujući zemlju bez novčane naknade, postali i njezini vlasnici.

Stanovništvo zapadne Hercegovine od davnina je bilo vezano za zemlju. Ratarstvo i stočarstvo bile su glavne gospodarske grane koje su jedva podmirivale potrebe proizvođača. Proizvodni viškovi često su bili manji od poreznih nameta koji su ugrožavali golu egzistenciju stanovništva. Unatoč škrtu tlu i nepovoljnim hidrološkim prilikama poljoprivreda je imala dugu tradiciju i egzistencijalno značenje. Okosnicu ratarske proizvodnje, čiji se razvoj može pratiti još od početka turske vladavine, činile su žitarice (pšenica, ječam, raž, zob, proso, kukuruz, sirak, heljda), leća i bob koje su bile opterećene velikim porezima.²² Kmetovi su bili dužni davati desetinu za duhan, vino, rakiju, svinje, za nasade broća, kućarinu i brojne druge namete.²³

²⁰ Usp. ANDRE JUTRONIĆ, "Naselja i porijeklo stanovništva na otoku Braču", Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, knj. 34, JAZU, Zagreb, 1950., str. 10-117.

²¹ Usp. I. DUGANŽIĆ, J. SOPTA, *n. dj.*, str. 111.-112.

²² Usp. M. VEGO, *n. dj.*, str. 191.

²³ Isto.

Sadnjom duhana kao nove kulture ratarska proizvodnja postaje glavna gospodarska grana.²⁴ Duhan je stigao na područje Hercegovine oko 1670. godine zahvaljujući trgovačkim vezama Mletačke Republike i Osmanskoga Carstva.²⁵ Uzgajao se slobodno, a za prodaju se državi morala davati desetina. Nakon što je Austro-Ugarska Monarhija zaposjela BiH uvodi se monopol i sav urod morao se predavati državi s pravom proizvođača na tzv. “pušilulu.” (pravo proizvođača na uzgoj duhana za vlastite potrebe na 70m²).²⁶ Nakon Prvoga svjetskog rata i propasti austrougarske vladavine država je ukinula “pušilulu” i postrožili su se monopolistički propisi. “Ukinu šemu i vagu. Naredi da se broje listići; ne jednom, već pet puta.”²⁷ Pušače su kažnjavali “financi” ako bi im u tabakeri pronašli duhan koji nije kupljen u državnoj trgovini. Zbog mižerne otkupne cijene uzgajivači se okreću ilegalnu tržištu i “švercu”. Sve do sedamdesetih godina prošloga stoljeća proizvodnja duhana bilježila je rast. U međuvremenu je zbog izostanka poticaja i niskih otkupnih cijena padao interes za uzgoj duhana koji traje do danas²⁸. Stanovništvo se u međuvremenu počelo okretati rentabilnijim kulturama.

Osim uzgoja žitarica, povrtlarskih kultura i duhana, stanovništvo se bavilo uzgojem voća i vinove loze. Krško tlo, obilje sunca i malo vlage determinirali su strukturu samonikla grmlja i stabala s jestivim plodovima (kostela, šljiva, oskоруša, drijen, šipak, kupina ...) i kultivirana voća (smokve, bademi, murve, trešnje i orasi) za podmirivanje vlastitih potreba. Uzgoj vinove loze na području Hercegovine seže u stara vremena. Naime, u rimskoj utvrdi Mogorjelo pored Čapljine u vrijeme vladavine cara Oktavijana iznad ulaznih vrata oslikani su motivi vinove loze i grožđa.²⁹ Uzgoj vinove loze potvrđuju podatci turskih deftera iz

²⁴ Isto.

²⁵ Usp. Žarko ILIĆ, “Narodna privreda Lištice i okoline”, *Glasnik Zemaljskog muzeja BiH u Sarajevu, Etnologija*, sv. XXIV/XXV, Sarajevo, 1970., str. 203.

²⁶ Usp. DARKO DUNDOVIĆ, Duhan u Republici Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini kroz povijest uzgoja i krijumčarenja, <https://hrcak.srce.hr>. 2019., str 521.

²⁷ GRGO MACAN, “Sadnja duhana u Hercegovini”, *Napretkova božićna knjiga*, Sarajevo, 1938. str. 89

²⁸ Usp. Ž. ILIĆ, *n. dj.*, str. 203.

²⁹ Usp. 130 godina organiziranoga vinogradarstva i vinarstva u BiH, Agromediterranski zavod FBiH, Mostar, 2018., str. 13.

1476 i 1585. godine.³⁰ Iako su uzgoju ove kulture pogodovali klimatski i pedološki uvjeti, vinogradarstvo se nije uspjelo prometnuti u vodeću poljoprivrednu granu. Proizvodnja grožđa i vina jedva je zadovoljavala potrebe proizvođača.

Područje Župe također pogoduje rastu raznolika samoniklog i kultiviranog medonosnog bilja koje je u dalekoj prošlosti omogućilo razvoj pčelarstva.³¹ Da je tomu tako, svjedoče turski defteri iz 1476. i 1585. godine u kojima se navodi da je na godišnjoj razini na ime poreza u naselju Rasno ubirano od 10 do 150 akči.³² Bavljenje pčelarstvom omogućilo je kućanstvima dodatan izvor prihoda.

Stočarstvo je bilo usmjereno na uzgoj sitne (ovce i koze) i krupne stoke (goveda, konji i magarad). Uz proizvodnju mesa i mlijeka krupna stoka korištena je za nošenje tereta i rad u poljoprivredi, a davala je i sirovine (koža, vuna, kostrijet) od kojih su se preradom u kućnoj radinosti i obrtima izrađivale odjeća i obuća. Planištarenje je dio tradicionalna gospodarenja niske Hercegovine još od prapovijesti jer oskudne obradive površine nisu omogućavale sigurne izvore prihoda. Dio obitelji izgonio je stoku na ljetna ispasišta gornje Hercegovine i omogućavao optimalnije uvjete za preživljavanje.³³ Svježe meso konzumiralo se samo u vrijeme vjerskih blagdana, teških poljodjelskih radova i svadbenih svečanosti. Mnogi su na račun egzistencijalnoga minimuma prodavali poljoprivredne proizvode da bi podmirili porezne obveze ili kupili osnovne prehrambene namirnice. Kombinacija ratarstva, vinogradarstva i stočarstva omogućavala je kakvu-takvu egzistenciju.

³⁰ Usp. Ž. ILIĆ, *n. dj.*, str. 205

³¹ Usp. Ž. ILIĆ, *n. dj.*, str. 208.

³² Usp. I. DUGANDŽIĆ, J. SOPTA, *n. dj.*, str. 87-88

³³ Usp. JOVO POPOVIĆ, *Hercegovački stočari na Poljima i okolnim planinama*, Naša ognjišta, Tomislavgrad, 2008, str. 119.

O postanku Župe Rasno

Najstariji pisani trag o Župi Rasno vezan je za vizitaciju makarskoga biskupa fra Marijana Lišnjića iz 1668. godine.³⁴ Drugi spomen imena župe dogodio se prigodom imenovanja novoga rašanjskog župnika fra Jure Deanovića iz 1705. godine.³⁵ Vizitator za "Makarski biskup Stjepan Blašković (1731-1776.) zadnji je Makarski biskup koji je pohodio naše krajeve."³⁶ Tom je prigodom ispovijedao, krizmao djecu, poučavao vjernike i slavio misu.³⁷ Osnutkom Apostolskoga vikarijata u turskoj Bosni 1735. godine i imenovanjem njezina prvog apostolskog vikara fra Mate Delivića prestala je formalna jurisdikcija makarskih biskupa nad dijelom područja provincije Bosne Srebrene.³⁸ Pastirski pohodi bosanskih vizitatora trajali su do osnutka samostalnoga Apostolskog vikarijata za Hercegovinu 1846. godine.³⁹

Po osnutku apostolskoga vikarijata za Bosnu i Hercegovinu u pastoralni pohod Hercegovini došao je 1742. godine apostolski vikar i biskup fra Pavao Dragičević. Tom je prigodom proveden pojedinačni popis katoličkoga puka. Zanimljivo je napomenuti da se više ne spominje Župa Rasno, nego samo naselja Donje Rasno (Rasno) i Gornje Rasno (Dužice) koja su bila sastavni dio drevne Župe Blato. Popisom je ustanovljeno da je u 19 obitelji živjelo 164 stanovnika. Odraslih je bilo 108 uz 56 djece.⁴⁰ Istodobno je Župa Blato imala 19 naselja i 178 obitelji u kojima je živjelo 1 558 stanovnika.⁴¹ Drugi popis pučanstva obavljen je za vizitacije biskupa fra Marijana Bogdanovića 1768. godine. Tom je prigodom u Rasnu (Donje Rasno) i Dužicama (Gornje Rasno) u 18 popisanih obitelji živjelo 237 stanovnika. U dvadesetšestogodišnjemu razdoblju zabilježen je

³⁴ Vidi: Župa Rasno u izvješću makarskoga biskupa fra Marijana Lišnjića, M. VEGO, *n. dj.*, str. 217.

³⁵ Usp. ANDRIJA NIKIĆ, "Nova saznanja iz povijesti naše pokrajinske Crkve", *Framost*, br. 6, 1996., str. 12.

³⁶ ANDRIJA NIKIĆ, *Blaškovićev dnevnik iz 1735.*, Mostar, 1994., str. 63.

³⁷ Usp. I. DUGANDŽIĆ, J. SOPTA, *n. dj.*, str. 300.

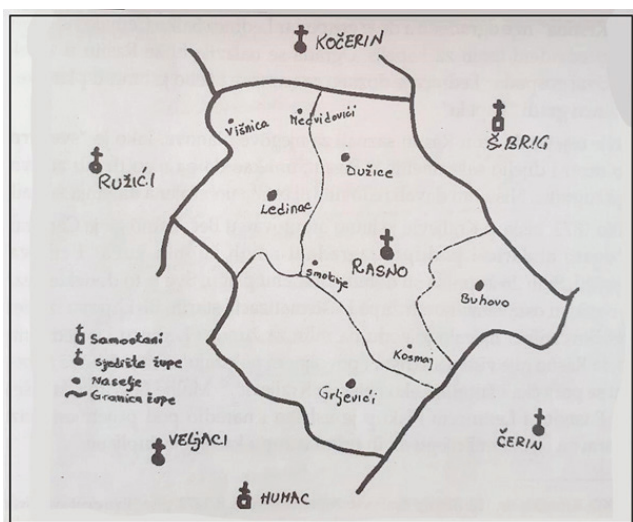
³⁸ Usp. ANDRIJA NIKIĆ, *Osnivanje apostolskog vikarijata u Hercegovini*, <https://hrcak.srce.hr>, str. 26-27.

³⁹ Isto, str. 27.

⁴⁰ Usp. I. DUGANDŽIĆ, J. SOPTA, *n. dj.*, str. , str. 302.

⁴¹ Isto, str. 303.

porast stanovništva od 42,28 %. U Župi Blato također je smanjen broj naselja s 19 na 16, a broj obitelji sa 178 pao je na 138. Prived o smanjenju broja naselja bila je posljedica pripajanja manjih naselja većim, dok je padu broja popisanih obitelji vjerojatna posljedica nastanka kućnih zadruga (sastavljene od roditelja i obitelji oženjene braće s djecom).⁴² Neovisno o naznačenim procesima broj popisanih žitelja narastao je na 1931. ili za 23,94 %.⁴³

Slika 1. Prostorni obuhvat Župe Rasno 1872. godine

Godine 1813. biskup fra Augustin Miletić, uz kanonski pohod župama Mostar, Blato, Brotnjo, Ljubuški, Ružići i Posušje, obavio je i popis katoličkoga pučanstva. Tada je u naseljima buduće Župe Rasno kao sastavnim dijelom Župe Blato zatečeno u 101 obitelji 384 žitelja (bez Grljevića).⁴⁴ U *Šematizmu* fra Petra Bakule iz 1867. godine u budućoj Župi Rasno živjelo je u 166 obitelji 1260 stanovnika.

⁴² FRANJO ZEKIĆ, *Kućna zadruga u Bosni i Hercegovini*, Kalendar Napredak, Sarajevo, 1933., str. 169.

⁴³ Usp. F. MARIĆ, *Hrvati-katolici u Bosni i Hercegovini između 1463. i 1995.godine*, KSC, Zagreb, 1998.g., str. 82.

⁴⁴ Isto, str. 111.

Dugo je vremena Rasno bilo sastavnim dijelom prostrane Župe Blato. Osnutkom samostalnoga Apostolskog vikarijata za Hercegovinu stvaraju se povoljne pretpostavke za ponovnom uspostavom Župe (Slika 1).⁴⁵ Odlukom biskupa fra Anđela Kraljevića od 6. svibnja 1872. godine ustanovljava se samostalna Župa Rasno s pripadajućim naseljima: Rasno, Buhovo, Dužice, Grljevići, Ledinac, Medvidovići i Višnjica.⁴⁶ Po uspostavi Župe nastaju brojni prijepori i nesuglasice oko određivanja njezina središta. Žustra borba dovela je do nepomirljivih stavova pa su pojedini župljani postali “napoličari” i krštavali novorođenčad te obavljali vjenčanja po susjednim župama.⁴⁷ Zbog velikih trvenja i formiranja nove Župe Ledinac 1873. godine naselja Buhovo i Rasno nakratko su priključeni Župi Široki Brijeg.⁴⁸ Uzavrele strasti konačno su se smirile 1878. godine, a središte Župe postalo je Rasno.⁴⁹ Prema crkvenomu ustroju Župa pripada Mostarsko-duvanjskoj biskupiji i Širokobriješkomu dekanatu. Zaštitnik je Župe sv. Franjo Asiški.

Nakon gotovo polustoljetne egzistencije (47. godina) u postojećemu prostornom i demografskom obuhvatu došlo je do cijepanja Župe. Loša prometna povezanost, udaljenost od župnoga središta i lakša pastorizacija vjernika motivi su Grljevičana da ustraju na uspostavi vlastite Župe. Zahtjevu je udovoljeno i Župa je ustanovljena 12. listopada 1919. godine.⁵⁰

⁴⁵ Usp. ANDRIJA NIKIĆ, “Osnivanje apostolskog vikarijata u Hercegovini”, *Croatica Christiana periodica*, god. 3 (1979.), str. 31.

⁴⁶ Usp. I. DUGANDŽIĆ, J. SOPTA, *n. dj.*, str. 314.

⁴⁷ Isto, str. 316.

⁴⁸ Isto, str. 313.

⁴⁹ Isto, str. 328.

⁵⁰ Usp. Žarko Ilić, “Šezdeseta obljetnica župe Grljevići”, *Kršni zavičaj*, br. 12, 1979., str. 45-46.

Slika 2. Panorama Rasna

Ubrzo su stanovnici Ledinca, Medvidovića i Višnjice adresirali svoje zahtjeve na provincijala fra Dominika Mandića sa zamolbom da im do dijeli župnika za Ledinac. Nakon petogodišnjega iščekivanja odlukom biskupa Alojzija Mišića Ledinac je postao župom 3. listopada 1930. godine.⁵¹ Želja za odcjepljenjem Buhova bila je iste naravi. Prevelika udaljenost od središta matične župe (7 km) i lakša pastorizacija katoličkoga puka bili su glavni motivi osamostaljenja. Potrebama vjernika udovoljio je mjesni biskup Petar Čule dekretom od 21. kolovoza 1969. godine.⁵²

Od nekadašnje prostrane Župe Rasno odcjepljenjem pojedinih naselja nastale su tri nove župe. Nakon 1969. godine Župa Rasno duhovno je središte samo za naselja Rasno i Dužice.

Prvi simptomi demografske tranzicije: broj stanovnika i prirodno kretanje stanovništva u Župi Rasno (1872. – 1882.)

Najstariji poznati podatci o stanovništvu Župe Rasno datiraju iz 1468. godine kada je najezdom turske vojske lokalno stanovništvo izbjeglo u

⁵¹ Usp. I. DUGANŽIĆ, J. SOPTA, *n. dj.*, str. 355.

⁵² Isto, str. 356.

sigurnije krajeve, a na opustjelu području zatečeno je šest preostalih bijednih kuća obuhvaćenih feudalnim porezom. Navode se u neposrednome susjedstvu potpuno opustjela sela: Ledinac, Kočerin, Mokro, Buhovo, Bročno i Lipno.⁵³ Nakon što su turske vlasti izbjeglomu stanovništvu ponudile određene privilegije u popisu iz 1477. godine, na području Rasna zatečena je 21 obitelj.⁵⁴ Nasilje nad katoličkim stanovništvom sukcesivno se pojačavalo i smanjivalo. Da je tomu tako, pokazuje primjer turskoga sudskog zapisa (*Sidžil mostarskoga kadije*) iz 1632./1634. godine o otimanju imovine i protuzakonitim nametima turske vlasti nad katoličkim pukom Župe Rasno.⁵⁵

U vrijeme Mletačko-turskoga rata (1668.) u Župi je od razaranja i paleži ostalo sačuvano tek deset kuća. U tim vremenima pastoralnu jurisdikciju nad prostorom zapadne Hercegovine i Župe Rasno obavljali su makarski biskupi, međutim njihova su izvješća sadržavala samo pokazatelje o broju pričešćenih i krizmanih osoba.

Osnivanjem Apostolskoga vikarijata u turskoj Bosni 1735. godine makarski biskupi gube jurisdikciju nad ovim područjem. Pastoralnu službu ubuduće će obavljati apostolski vikari za otomansku Bosnu i Hercegovinu sve do osnutka Apostolskoga vikarijata za Hercegovinu 1846. godine.⁵⁶

Godine 1813. biskup fra Augustin Miletić, uz kanonski pohod župama Mostar, Blato, Brotnjo, Ljubuški, Ružići i Posušje, obavio je neposredno prije epidemije kuge i popis katoličkoga pučanstva. Tada je u naseljima Rasno i Dužice kao sastavnim dijelom Župe Blato zatečeno oko 384 žitelja⁵⁷. U *Šematizmu* fra Petra Bakule iz 1867. godine broj je narastao na 549 stanovnika. U polustoljetnome međupopisnom razdoblju (54. g.) zabilježen je rast od 42,97 %.

Kuga je počela harati zapadnom Hercegovinom 1814. g. Epidemija se širila velikom brzinom, a zaraženi bi uspijevali preživjeti tek nekoliko dana. Ova je pošast u petogodišnjemu razdoblju (1814. – 1818.) odnijela

⁵³ Usp. A. S. ALIČIĆ, *n. dj.*, str.88.-134.

⁵⁴ Isto, str. 171.

⁵⁵ Usp. MUHAMED MUJIĆ, *Sidžil mostarskog kadije iz 1632-1634.*, Mostar, 1987., str. 64.-65.

⁵⁶ Usp. A. NIKIĆ, *Osnivanje Apostolskog vikarijata u Hercegovini*, str. 31.

⁵⁷ Usp. I. DUGANŽIĆ, J. SOPTA, *n. dj.*, str. 304.

velik broj žrtava. U tome je razdoblju u Župi Blato kuga pokosila 294 osobe.⁵⁸ U naseljima Buhovo i Ledinac kuga je odnijela 50 života, dok matice umrlih u drugim naseljima (Rasno, Dužice, Grljevići i Medvidovići) nisu zabilježile nijedan smrtni slučaj s istim uzrokom. Prema popisu biskupa Miletića iz 1813. godine Župa Blato brojila je 3 908⁵⁹ katolika, dok su u matice umrlih upisane 294 žrtve kuge. U petogodišnjemu razdoblju (1814. – 1818.) kuga je u zapadnoj Hercegovini odnijela 5858 života. Zbog neuredna vođenja matica mnogi umrli od kuge izostavljeni su. Primjerice, u istome je razdoblju u Bosni i Hercegovini od kuge stradalo više od polovice katolika (51,10 %), a u susjednoj Župi Brotnjo kuga je umorila 45,20 % stanovništva.⁶⁰ Možda je kuga u manjoj mjeri zahvatila Župu Blato, ali se čini vjerojatnijim da je tek dio preminulih od ove pošasti upisan u matice umrlih. Stoga brojčani pokazatelji preminulih od kuge za Župu Blato (7,52 %) mogu imati samo orijentacijski karakter. Unatoč bolesti (kuga, kolera) i gladi (1814. i 1867.) područje Župe Rasno u razdoblju od 1813. do 1867. godine naraslo je na 1 260 stanovnika.⁶¹

Prvi simptomi demografske tranzicije: broj stanovnika i prirodno kretanje stanovništva u Župi Rasno (1872. – 1882.)

Linija kretanja broja stanovnika u razdoblju od prvoga suvremenog popisa stanovništva 1879. godine do današnjih dana pokazuje da razdoblje od 1872. do 1882. godine pripada vremenu kontinuirana rasta stanovništva Župe Rasno s naznakama početka blagih tranzicijskih procesa, bez bitnijih dinamičkih promjena (Tablica 1, Grafikon 1). Pozitivan rast stanovništva zabilježen je od 1867. godine pa sve do Prvoga svjetskog rata.

⁵⁸ Usp. *Kršćanska obitelj*, Mostar, 1944., str. 106.

⁵⁹ Usp. F. MARIĆ, *n. dj.*, str. 111.

⁶⁰ Usp. ROBERT JOLIĆ, "Zarazne bolesti u Hercegovini u doba turske vladavine", *Hercegovina*, god. 26 (2015.), br. 1, str. 196.

⁶¹ Usp. F. MARIĆ, *n. dj.*, str. 111, 235.

Tablica 1. Broj stanovnika Župe Rasno (1867. – 2013)

Godina	Broj stanovnika	Godina	Broj stanovnika	Godina	Broj stanovnika
1867.	549	1902.	1114	1953.	1780
1872.	573	1910.	1691	1961.	1791
1879.	648	1921.	1683	1971.	1877
1882.	683	1932.	1856	1981.	1505
1885.	695	1940.	2211	1991.	1365
1892.	822	1948.	1730	2013.	1236

Tablica 2. Broj stanovnika Župe Rasno (1867 – 2013)

Godina	Broj stanovnika	Godina	Broj stanovnika	Godina	Broj stanovnika
1867.	1260	1902.	2264	1953.	2635
1872.	1392	1910.	2606	1961.	2575
1879.	1527	1921.*	2204	1971.***	1877
1882.	1532	1932.**	2334	1981.	1505
1885.	1558	1940.	2536	1991.	1365
1892.	1862	1948.	2447	2013.	1236

Izvor za tablice 1. i 2: šematizmi fra Petra Bakule iz 1867 i 1873. godine, fra Martina Mikulića iz 1882. i 1903. godine, Mostarsko-duvanjske biskupije i Trebinjske biskupije iz 1892. godine, fra Dominika Mandića iz 1933. godine, Hrvati-katolici u Hercegovačkoj franjevačkoj provinciji 1940.g., Popisi stanovništva: 1879., 1885., 1910., 1921., 1948., 1953., 1961., 1971., 1981., 1991. i 2013. godine.

NAPOMENA: Za Tablicu 1 brojevi pokazatelji odnose se samo za naselja Rasno i Dužice, odnosno za današnju Župu Rasno. Kod Tablice 2 zvjezdicom je označen broj stanovnika Župe Rasno bez odcijepljenih Grljevića, ** odcijepljenog Ledinca, Medvidovića i Višnjice, *** odcijepljenog Buhova.

U 11 promatranih godina broj stanovnika povećao se za 140 (10,06 %) unatoč izrazito negativnu migracijskom saldu (-180). Vrlo visok prirodni prirast (22,79 %) i visoka stopa nataliteta (32,72 %) pokazuju da je došlo do nestvarne tranzicije mortaliteta (9,93 %) ⁶² (Tablica 3, Grafikon 2). Iako je župa u cijelosti bila ruralna sredina, prosječna godišnja stopa nataliteta od 32,79 % imala je bitne dinamičke promjene (od 23,79 % do 40,47 %) i bila je gotovo 4 % ispod dalmatinskoga prosjeka (oko 36 %), ⁶³ dok je sto-

⁶² U vrijeme spontane i nekontrolirane reprodukcije stanovništva teško je povjerovati da imamo ovako niske stope smrtnosti. Za pretpostaviti je da su one posljedica neprijavlivanja umrlih, prvenstveno umrle dojenčadi od strane roditelja ili možebitni propusti župnika u vođenju matica umrlih.

⁶³ Usp. JAKOV GELO, *Demografske promjene u Hrvatskoj od 1780. do 1981.*, Globus, Zagreb, 1987. str. 123.

pa mortaliteta (9,93 ‰) dosegala tek trećinu dalmatinskoga prosjeka (od 27,39 ‰ do 31,02 ‰),⁶⁴ a njezina najviša vrijednost (18,16 ‰, 1876. godine) bila je niža za 7 ‰ od Blata (Korčula) i za 2,7 ‰ od Pupnata (Korčula).

Razloge treba potražiti u neažurno vođenim maticama umrlih koje su iskrivljavale stvarnu sliku mortaliteta jer je devetnaesto stoljeće bilo bremenito ratnim sukobima, gladi i epidemijama zaraznih bolesti. Stope su smrtnosti zasigurno bile više od onih prikazanih u analizi.

Tablica 3. Prirodno kretanje i migracijski saldo Župe Rasno (1872. – 1882)

Godina	Broj stanovnika	Broj rođenih	Broj umrlih	Prirast (pad)	Broj vjenčanih	Prosječna godišnja stopa nataliteta	Prosječna godišnja stopa mortaliteta	Prosječna godišnja stopa prirodnog prirasta	Prosječni godišnji migracijski saldo	Prosječna godišnja stopa nupcijaliteta
<i>Ukupno</i>		524	159	365	89	32,72	9,93	22,79	-16	7,90
1871.	1347									
1872.	1392	37	4	33		26,58	2,87	23,71	-12	
1873.	1413	45	10	35		31,85	7,08	24,77	-19	
1874.	1429	34	11	23		23,79	7,70	16,10	-22	
1875.	1430	35	4	31	4	24,48	2,80	21,68	-29	2,89
1876.	1432	51	26	25	10	35,61	18,16	17,46	-23	7,22
1877.	1434	52	20	32	12	36,26	13,95	22,32	-19	8,58
1878.	1447	46	16	30	17	31,80	11,06	20,73	-10	11,96
1879.	1467	58	21	37	14	39,54	14,31	25,22	-18	9,68
1880.	1486	59	22	37	9	39,70	14,80	24,90	-16	6,09
1881.	1507	45	13	32	11	29,86	8,63	21,23	-7	7,30
1882.	1532	62	12	50	12	40,47	7,83	32,64	-5	7,82

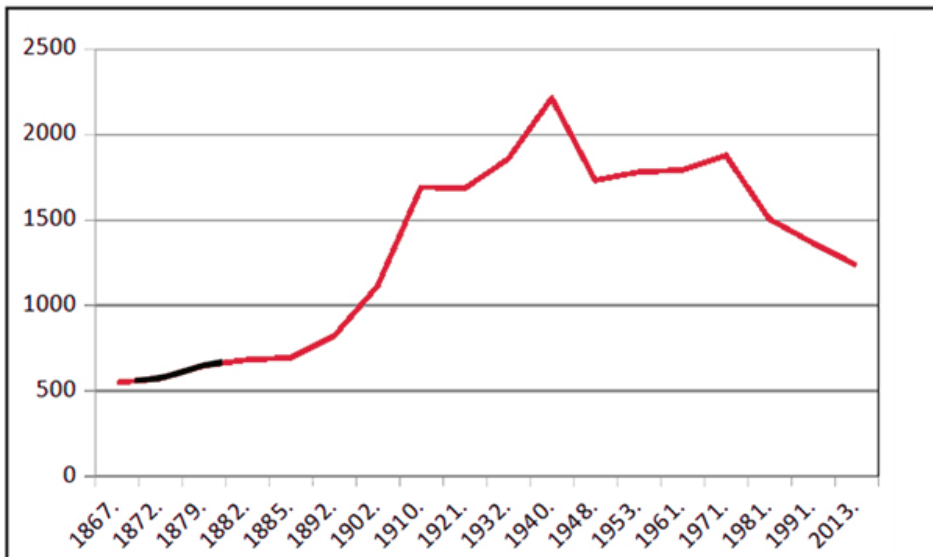
IZVOR za tablice 3-14: Matične knjige Župe Rasno.

I nakon 1882. godine Župa je bilježila pozitivan rast broja stanovnika iako su iseljenički trendovi odnosili velik dio prirodna prirasta. Nova vlast nije pokretala pitanje agrarne reforme, računajući na lojalnost

⁶⁴ Isto, str. 148.

muslimanskoga plemstva. Rješavanjem agrarnoga pitanja nestali bi petrificirani zemljoposjedničko-kmetijski odnosi i daljnje gospodarsko i kulturno zaostajanje kršćanskoga puka. Tek nakon Aneksije (1908.) dopuštena je mogućnost otkupa aginske zemlje.⁶⁵ Mnoge su obitelji bile primorane poslati kojega mladog ukućana na rad u inozemstvo da bi osigurali novac za otkup zemlje. Glas o bogatoj Americi privlačio je brojne znatiželjnike. Krajem devetnaestoga i početkom dvadesetoga stoljeća otvaraju se novi iseljenički pravci usmjereni prema Sjevernoj i Južnoj Americi. Mnogi su planirali ostati koju godinu i zaraditi dovoljno novca da bi otplatili zemlju. Međutim, plan o brzome povratku sve se više odlagao. U arhivu Ellis Islanda (New York) pronađeni su podaci o 96 iseljenih stanovnika Župe Rasno koji su prije Prvoga svjetskog rata (1906. – 1914.) stigli u Ameriku.⁶⁶

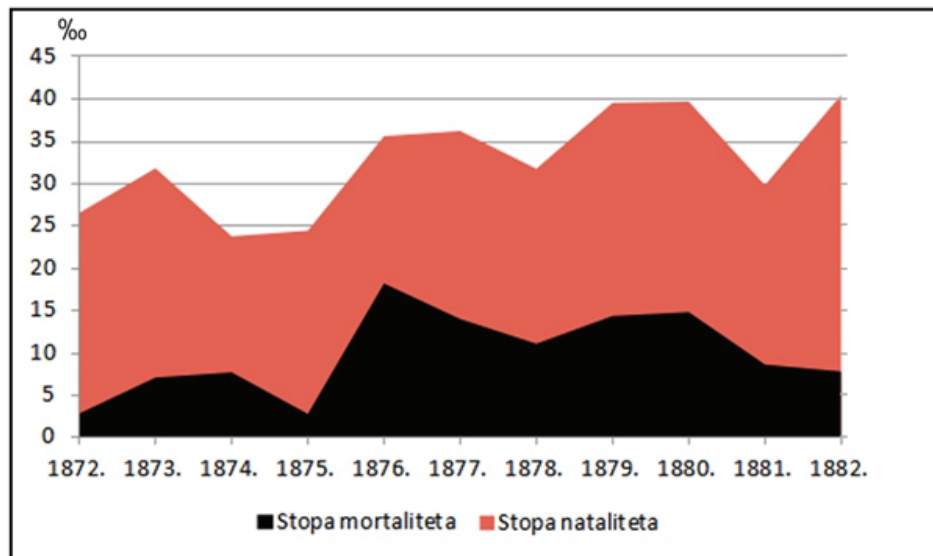
Grafikon 1. Broj stanovnika Župe Rasno (1867. – 2013.)

⁶⁵ Vidi, HUSNIJA KAMBEROVIĆ, “‘Turci’ i ‘kmetovi’ – mit o vlasnicima bosanske zemlje”, *Historijski mitovi na Balkanu*, Institut za istoriju, Sarajevo, 2003. str. 76.

⁶⁶ Otok Ellis Island smješten je na rijeci Hudson u New Yorku. Većina useljenika u SAD-e između 1892. -1954. morala je proći preko ovog otoka.

Grafikon 2. Prirodno kretanje u Župi Rasno (1872. – 1882.)

Negativan migracijski saldo pokazuje da je Župa Rasno od osnutka (1872.) do odcjepljenja novonastale Župe Grljevići 1919. godine (Ledinac 1930. i Buhovo 1969.) iseljavanjem izgubila više od petine (309) ukupna broja stanovnika.⁶⁷ Traumatično razdoblje Prvog svjetskog rata donijelo je velike demografske gubitke. Svi sposobni muškarci (od 18 do više od 50 godina) “podignuti su pod oružje” ili na javne radove, pa nije imao tko obrađivati zemlju,⁶⁸ a suša (232 dana bez kiše) i glad odnijele su 18 života.⁶⁹ Braneći granice Monarhije, kućama se nije vratilo 49 vojnika, dok je španjolska gripa odnijela 60 žrtava. Sveukupan broj izravnih žrtava (ratni gubitci, glad, španjolska gripa) u razdoblju Prvog svjetskog rata (1914. – 1918.) iznosio je 127 osoba.⁷⁰ Veliki demografski gubitci i smanjena prirodna dinamika doveli su do negativna prirodnog (-318) i ukupna kretanja broja stanovnika.⁷¹ Unatoč lošoj gospodarsko-političkoj i socijalnoj situaciji te iseljeničkim trendovima poslijeratno

⁶⁷ Vidi, MKK i MKU župe Rasno.

⁶⁸ Usp. I. DUGANDŽIĆ, J. SOPTA, *n. dj.*, str. 136.

⁶⁹ Usp. ANDRIJA NIKIĆ, *Godine gladi*, Naša ognjišta, Duvno, 1974., str. 30.

⁷⁰ Usp. I. DUGANDŽIĆ, J. SOPTA, *n. dj.*, str. 136-140.

⁷¹ Vidi, MKU župe Rasno.

kompenzacijsko razdoblje obilježeno je vrlo visokim stopama prirodnoga prirasta (20,81 ‰). Zahvaljujući snažnoj biodinamici između dvaju svjetskih ratova, Župa Rasno doživjela je najveći demografski uzlet (Tablica 2, Grafikon 1).

Središnja faza demografske tranzicije prisutna je sve do Drugoga svjetskog rata, implicirajući brz porast stanovništva i agrarnu prenapučenost. Posljedice toga procesa plodile su osiromašenjem stanovništva i novim iseljeničkim strujanjima. Višak poljoprivrednoga stanovništva uzrokovao je iseljavanje prema različitim odredištima. Dio aktivna stanovništva potražio je egzistenciju u općinskim središtima zapadne Hercegovine, dok su drugi krenuli put Slavonije ili Bosanske Posavine. Zabilježena su iseljavanja u Južnu i Sjevernu Ameriku.⁷² Drugi svjetski rat i poraće prouzročili su dalekosežne demografske posljedice. Iz Župe Rasno (Rasno, Buhovo i Dužice) u najboljim godinama poginulo je ili nestalo 237 žitelja ili gotovo svaki njezin 10. stanovnik (9,35 ‰).⁷³ Nakon završetka Drugoga svjetskog rata zbog teške političke i ekonomske situacije rastao je broj ilegalnih migranata. Početkom šezdesetih godina dvadesetoga stoljeća komunistička Jugoslavija postupno otvara granice prema europskim i prekoceanskim tržištima jeftine radne snage. Od 1945. do 1991. godine iz naselja Rasno i Dužice zbog gospodarskih i političkih razloga iselilo je 413 stanovnika.⁷⁴ U međuvremenu je više desetaka mladih župljana nakon završetka akademskoga obrazovanja ostalo živjeti u Zagrebu, Splitu, Sarajevu... Snažni emigracijski procesi u obliku privremena rada u inozemstvo intenzivirali su se sredinom šezdesetih godina prošloga stoljeća naznačujući naglo starenje i pad ukupna broja stanovnika. Proces iseljavanja ponovo su obnovljeni po svršetku obrambenoga Domovinskog rata. Naselja Rasno i Dužice, odnosno Župa Rasno, imala su 2013. godine približno jednak broj stanovnika kao i davne 1902. godine (Tablica 1, Grafikon 1).

⁷² Usp. I. DUGANDŽIĆ, J. SOPTA, *n. dj.*, str. 114.

⁷³ Isto, str. 150.

⁷⁴ Isto, str. 130.

Spolna struktura rođenih i umrlih

Omjer (rođene) muške i ženske djece u razdoblju od 1872. do 1882. godine iznosio je 279 : 245 ili 1 138 muške na 1000 ženske djece (dalmatinski prosjek u to vrijeme iznosio je 1 007 muške na 1 000 ženske djece).⁷⁵ U samo 2 od 11 promatranih godina bilo je rođeno više ženske djece (Tablica 4, Grafikon 3).

Grafikon 3. Spolna struktura rođenih i umrlih u Župi Rasno (1872-1882)

IZVOR: za grafikone 1–8: Matične knjige Župe Rasno.

Spolna struktura umrlih imala je još veću prevagu umrloga muškog stanovništva. Omjer umrlih muškaraca i žena bio je 87 : 72 ili 1 208 umrlih muškaraca na 1 000 umrlih žena. Prema Geli u Dalmaciji je do 1880. godine na 1 000 umrlih žena umiralo od 1 023 do 1 076 muškaraca.⁷⁶ Unatoč natprosječnoj smrtnosti muškoga stanovništva u 3 od 11 godina umrlo je više žena (Tablica 5, Grafikon 3). Najveća smrtnost kod obaju spolova zabilježena je 1876. godine kada je umrlo 16 muškaraca i 10 žena. Najmanji broj umrlih muškaraca, jedan godišnje, zabilježen je 1875. godine. Najmanji broj umrlih žena, dvije godišnje, zabilježen je u trima navratima (1874., 1880. i 1881. godine). Najveći višak umrlih muškaraca (61,29 %) u odnosu na broj umrlih žena bio je do navršene devete godine starosti (Tablica 5).

⁷⁵ Usp. J. GELO, *n. dj.*, str. 201.

⁷⁶ Isto, str. 166.

Dob umrlih

Analiza strukture umrlih po dobi zahtijeva određen oprez zbog sumnje u ažurnost unošenja dojenčadi i umrle male djece u matice umrlih. Naime, u strukturi umrlih po dobi u Župi Rasno nije zabilježena nijedna smrt novorođenčeta unutar 24 sata od rođenja. Taj broj doduše nije bio velik ni u 12 promatranih župa u Republici Hrvatskoj. Broj se kretao od ispod 1 % do 3 %, dok su visoke udjele imali jedino Buzet (6,43 %) i Lopud (6,82 %).

S druge, pak, strane Župa Rasno jedina je uz Lopud (33,33 %), uz sumnju o ažurnosti unošenja male djece u matice umrlih, imala neznatno više od trećine (34,60 %) umrle djece do 4 godine starosti, dok je Župa Donji Miholjac imala polovicu umrlih.⁷⁷ Udio dojenčadi u ukupnome mortalitetu bio je 25,79 % (Blato na Korčuli 31,30 %, Betina 29,23 %, Bisko 16,47 %) (Tablica 6, Grafikon 5). Muška dojenčad bila je ranjivija skupina (28,74 %) u odnosu na žensku (22,22 %) kao i u svim istraženim hrvatskim župama.

⁷⁷ Usp. NENAD VEKARIĆ, BOŽENA VRANJEŠ-ŠOLJAN, "Početak demografske tranzicije u Hrvatskoj", *Početak demografske tranzicije u Hrvatskoj*, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Dubrovnik, 2000, str. 9.-61.

Tablica 4. Struktura rođenih župe Rasno po mjesecima (1872. – 1882)

Godina	Ukupno	Mjesec												Nepoznato	Bližanci
		I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII		
Ukupno	524	47	51	60	57	39	33	25	32	43	37	44	44	12	20
%	100	8,97	9,73	11,45	10,88	7,44	6,30	4,77	6,11	8,21	7,06	8,40	8,40	2,29	3,82
1872.	37	3	2	4	2	1	4	4	2	4	6	2	3	0	2
1873.	45	2	5	5	4	3	4	1	9	1	5	1	5	0	4
1874.	34	4	4	4	3	2	2	3	1	3	1	1	5	1	2
1875.	35	2	4	3	4	2	4	1	3	1	2	2	1	6	0
1876.	51	2	3	5	10	6	3	2	4	5	2	4	3	2	1
1877.	52	7	2	6	3	4	5	3	2	1	5	3	8	3	0
1878.	46	6	5	6	7	3	2	3	1	8	3	1	1	0	1
1879.	58	6	5	4	7	3	4	2	2	7	5	8	5	0	4
1880.	59	3	11	10	6	4	2	1	3	5	1	9	4	0	6
1881.	45	6	5	3	4	4	2	4	2	2	4	6	3	0	0
1882.	62	6	5	10	7	7	1	1	3	6	3	7	6	0	0
Muški	279	29	22	29	38	21	15	12	21	17	21	27	21	6	10
%	100	10,39	7,89	10,39	13,62	7,53	5,38	4,30	7,53	6,09	7,53	9,68	7,53	2,15	3,58
1872.	21	2	1	3	1	1	1	1	1	2	3	2	3	0	2
1873.	26	2	1	1	3	0	2	0	8	1	4	1	3	0	4
1874.	21	3	2	4	1	0	2	2	0	2	1	0	3	1	0
1875.	18	1	2	3	2	0	2	1	0	1	1	1	0	4	0
1876.	30	1	3	1	8	4	0	2	4	2	2	2	1	0	1
1877.	27	3	0	4	3	2	2	2	2	1	2	2	3	1	0
1878.	25	3	1	4	5	2	2	3	1	1	2	1	0	0	0
1879.	25	4	2	0	5	1	1	0	1	1	1	6	3	0	2
1880.	28	3	7	4	2	1	1	0	2	2	1	4	1	0	1
1881.	27	3	2	1	2	4	1	1	1	1	2	6	3	0	0
1882.	31	4	1	4	6	6	1	0	1	3	2	2	1	0	0
Ženske	245	18	29	31	19	18	18	13	11	26	16	17	23	6	10
%	100	7,35	11,84	12,65	7,76	7,35	7,35	5,31	4,49	10,61	6,53	6,94	9,39	2,45	4,08
1872.	16	1	1	1	1	0	3	3	1	2	3	0	0	0	0
1873.	19	0	7	4	1	0	2	1	1	0	1	0	2	0	0
1874.	14	1	2	0	2	2	0	1	1	1	0	2	2	0	0
1875.	17	1	0	0	2	5	2	0	3	0	1	1	0	2	0
1876.	20	1	0	4	2	2	3	0	0	3	0	1	2	2	1
1877.	25	4	2	2	0	2	3	1	0	0	3	1	5	2	0
1878.	21	3	4	2	2	1	0	0	0	7	1	0	1	0	2
1879.	33	2	3	4	2	2	3	2	1	6	4	2	2	0	2
1880.	31	0	4	6	4	3	1	1	1	3	0	5	3	0	5
1881.	18	3	2	2	2	0	1	3	1	1	2	0	1	0	0
1882.	31	2	4	6	1	1	0	1	2	3	1	5	5	0	0

 maksimum

 minimum

Tablica 5. Mjesečna distribucija umrlih Župe Rasno (1872. – 1882.)

Godina	Ukupno	Mjesec											
		I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Ukupno	159	15	8	23	7	12	7	10	9	17	13	14	24
%	100	9,43	5,03	14,47	4,41	7,55	4,41	6,29	5,66	10,69	8,18	8,81	15,09
1872.	4	0	0	0	0	1	2	0	0	1	0	0	0
1873.	10	2	1	0	0	0	0	3	1	2	0	1	0
1874.	11	4	1	3	1	2	0	0	0	0	0	0	0
1875.	4	0	0	1	0	0	0	0	0	1	0	1	1
1876.	26	0	0	1	2	4	0	2	2	2	2	5	6
1877.	20	1	0	5	0	1	1	1	2	2	5	1	1
1878.	16	2	2	1	1	2	1	1	0	2	1	0	3
1879.	21	3	1	3	1	1	0	0	2	2	3	3	2
1880.	22	1	1	5	2	1	1	1	1	3	0	0	6
1881.	13	1	1	3	0	0	0	0	1	2	2	1	2
1882.	12	1	1	1	0	0	2	2	0	0	0	2	3
Muški	87	11	7	9	4	7	4	6	6	8	6	7	12
%	100	12,64	8,05	10,34	4,60	8,05	4,60	6,90	6,90	9,20	6,90	8,05	13,79
1872.	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
1873.	5	1	0	0	0	0	0	3	1	0	0	0	0
1874.	9	4	1	1	1	2	0	0	0	0	0	0	0
1875.	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
1876.	16	0	0	1	1	3	0	2	1	2	0	3	3
1877.	10	1	0	2	0	0	0	0	2	1	3	1	0
1878.	8	1	2	0	1	1	0	0	0	1	1	0	1
1879.	5	1	1	0	0	1	0	0	0	1	1	0	
1880.	11	1	1	2	1	0	1	0	1	1	0	0	3
1881.	11	1	1	3	0	0	0	0	1	2	1	1	1
1882.	10	1	1	0	0	0	2	1	0	0	0	2	3
Ženske	72	4	1	14	3	5	3	4	3	9	7	7	12
%	100	5,56	1,39	19,44	4,17	6,94	4,17	5,56	4,17	12,50	9,72	9,72	16,67
1872.	3	0	0	0	0	1	1	0	0	1	0	0	0
1873.	5	1	1	0	0	0	0	0	0	2	0	1	0
1874.	2	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0
1875.	3	0	0	1	0	0	0	0	0	1	0	1	0
1876.	10	0	0	0	1	1	0	0	1	0	2	2	3
1877.	10	0	0	3	0	1	1	1	0	1	2	0	1
1878.	8	1	0	1	0	1	1	1	0	1	0	0	2
1879.	16	2	0	3	1	0	0	0	2	1	2	3	2
1880.	11	0	0	3	1	1	0	1	0	2	0	0	3
1881.	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1
1882.	2	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0

 maksimum

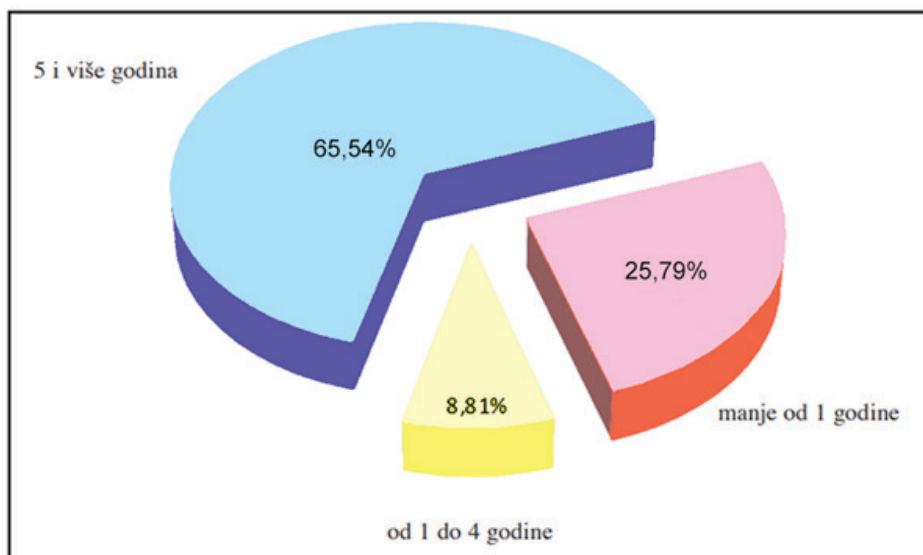
 minimum

Pribrojimo li dojenčadi i smrtnost male djece, više od jedne trećine umrlih (34,59 %) i više od jedne petine (20,8 %) muškaraca nije doživjelo petu godinu života⁷⁸ (Tablica 6, Grafikon 4). Vrlo slični omjeri uočeni su i istraženim župama: Lopud 33,33 % (Elafitski otoci), Desne 37,39 % (Donja Neretva), Maranovići 39,07 % (Otok Mljet), koji ukazuju na tranzicijske učinke dječjega mortaliteta.

Na umrle iz fertilnoga kontingenta otpada 31,94 % i uz dvije slavonske župe (Drenovci 32,45 % i Donji Miholjac 22,28 %) ima najveći udio umrlih od svih ostalih istraženih hrvatskih župa. Uzroke visoke smrtnosti fertilnoga kontingenta treba potražiti u zaraznim bolestima, tešku fizičkom radu i pothranjenosti, lošoj higijeni i gotovo nikakvoj zdravstvenoj zaštiti.

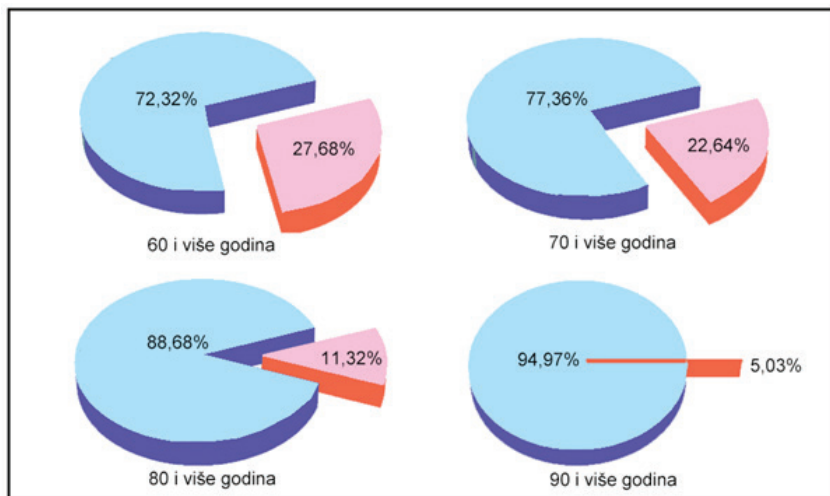
NAPOMENA: U strukturi je iz obračuna isključena kategorija “nepoznato”.

Grafikon 4. Smrtnost dojenčadi i male djece u Župi Rasno (1872. – 1882.)

⁷⁸ Usp. J. GELO, *n. dj.*, str. 159.

Grafikon 5. Doživljena dob u Župi Rasno (1872. – 1882.)

Udio umrlih starijih od 70 godina dosegao je 22,64 % i nadmašuje sve istražene hrvatske župe osim Lopuda (31,06 %) (Tablica 6, Grafikon 5). Demograf Jakov Gelo ustvrdio je da u Hrvatskoj, za razliku od Europe, demografska tranzicija ne započinje smanjenjem dječjega mortaliteta, nego produljenjem ljudskoga vijeka. Učinci tranzicijskih procesa još su zorniji kod smrtnosti starijih dobnih skupina. Primjer Župe Rasno također ukazuje da je tranzicija započela produljenjem životnoga vijeka stanovništva, a tek kasnije smanjenjem smrtnosti dojenčadi i male djece.⁷⁹ Od onih koji su preživjeli petu godinu života najviše ih je umiralo u dobi od 70 do 74 godine (8,18 %). Više od jedne četvrtine umrlih (27,67 %) bilo je starije od 60 godina, a više od jedne petine (22,64 %) doživjelo je više od 70 godina, dok je 11,32 % doživjelo 80 i više godina života. Najveću dob doživjeli su muškarci – od umrlih s više od 80 godina njih je bilo 66,67 % (Tablica 6, Grafikon 5). Od dvanaest istraženih župa najveću doživljenu dob još su samo imali muškarci Buzeta (60,78 %) i Lopuda (60,00 %).

⁷⁹ Usp. JAKOV GELO, ANĐELKO AKRAP, IVO ČIPIN, *Temeljne značajke demografskog razvoja Hrvatske*, Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti RH, Zagreb, 2005., str. 60.

Prosječna doživljena dob stanovništva Župe Rasno iznosila je 32,91 godinu. Muškarci su u pravilu bili nešto stariji od žena te su u prosjeku imali 33,25 godina, dok su žene imale 32,91 godinu. Uzrok tako niskoj doživljenoj životnoj dobi jest u visokome udjelu umrle dojenčadi (25,79 %) (Tablica 6). Izuzmemo li dojenčad kao najrizičniju skupinu iz ukupna broja umrlih, prosječna dob narasla bi na 44,10 godina starosti. Muškarci bi i u tome slučaju bili stariji te bi doživjeli 45,50 godina, a žene 42,69 godina. U ovome slučaju dobna razlika između muškaraca i žena povećala se s 0,34 godine na 2,81 godinu.

Ritam začeća, rađanja, vjenčanja i smrti

Više je različitih čimbenika utjecalo na ritam začeća. Povoljne klimatske prilike (toplo i lijepo vrijeme utjecalo je na seksualni poriv i veći broj začeća), gospodarske prilike (poljski radovi i radna dokolica) i društveno-vjerski život (vrijeme korizme i adventa) utjecali su na broj začete djece. Ritam začeća ne može se dovesti u korelaciju sezonske distribucije vjenčanja. S obzirom na to da je maksimum vjenčanja bio u studenome, moglo se očekivati da će najveći broj začeća biti u prosincu, međutim to se nije dogodilo. Zakašnjeli sezonski maksimum začeća zbivao se na prijelazu iz proljeća (30,86 %) u ljeto (25,20 %), odnosno tijekom lipnja (11,72 %) i srpnja (11,13 %) (Tablica 8, Grafikon 6).

Tablica 7. Struktura vjenčanih u Župi Rasno po mjesecima (1875. – 1882.)

Godina	Ukupno	Mjesec											
		I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Ukupno	89	19	10	1	1	1	1	0	1	1	6	46	2
%	100	21,4	11,2	1,12	1,12	1,12	1,12	0,00	1,12	1,12	6,74	51,7	2,25
1875	4											4	
1876	10	2							1	1	3	1	2
1877	12	3	1		1		1				2	4	
1878	17	2	1	1							1	12	
1879	14	1	4			1						8	
1880	9	5										4	
1881	11	4	2									5	
1882	12	2	2									8	

■ maksimum

■ minimum

Više od polovice svih začetih (56,06 %) ostvareno je u proljetnome i ljetnome maksimumu. Jesenski minimum najavljen je još u rujnu (6,45 %), a najniže vrijednosti dosegao je u listopadu (4,88 %) i studenome (6,25 %) (Tablica 8, Grafikon 6).

Unatoč radnoj dokolici skučen stambeni prostor i proširena obitelj potiskivali su intimu među supružnicima i utjecali na “zastoj” začeca.⁸⁰ U skladu s ritmom začeca najveći broj djece bio je rođen u ožujku i travnju te u veljači i siječnju, dok je najmanji broj rođenih bio u razdoblju od svibnja do kolovoza (Tablica 8).

Iako je Župa Rasno ustanovljena 1872. godine, prvi upis u maticu vjenčanih zabilježen je tek 22. studenoga 1875. godine kada su u brak stupili Kata Leko s Ledinca i Stipan Barišić iz Broćanca. Do kraja promatranoga razdoblja (1882. godine) sklopljeno je 89 brakova. Uočava se izrazita dominacija jesenskoga (studen i 52,76 %) i zimskoga maksimuma (siječanj 28,35 %) te “zastoj” vjenčanja od ožujka do rujna kada je sklopljeno svega 4,74 % brakova (Tablica 7, Grafikon 6). Zanimljivo je napomenuti da u svibnju i srpnju nije zabilježeno nijedno vjenčanje. Sezonska distribucija vjenčanja u ruralnim sredinama određena je pogodnostima relativna obilja nakon prikupljene ljetine i završetka poljodjelskih radova. Više od polovice svih brakova sklopljeno je u studenome, prije ili oko blagdana sv. Katarine (52,76 %),⁸¹ a u siječnju i veljači nešto više od 36 % (Tablica 8, Grafikon 6). Jesenski maksimum vjenčanja dominantan je i na području sjeverne Hrvatske, nekadašnje Dubrovačke Republike (Lisac) te Pupnata na Korčuli i Buzeta u Istri.⁸²

⁸⁰ Vidi, JASNA Čapo, *Sezonske varijacije vjenčanja u sjevernoj Hrvatskoj*, Zagreb, 1989., str.10.

⁸¹ Isto. str. 10.

⁸² Vidi, NENAD VEKARIĆ, I DR., *Vrijeme ženidbe i ritam poroda (Dubrovnik i njegova okolica od 17. do 19. stoljeća)*, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Zagreb – Dubrovnik, 2000., str. 131.

Tablica 8. Mjesečna distribucija začelih, rođenih, vjenčanih i umrlih u Župi Rasno (1872. – 1882.)

Pokazatelj	Mjesečna distribucija (%)											
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Začeti	7,23	8,59	8,59	9,18	9,96	11,72	11,1	7,62	6,45	4,88	6,25	8,4
Rođeni	9,18	9,96	11,72	11,13	7,62	6,45	4,88	6,25	8,40	7,23	8,59	8,59
Vjenčani	28,4	7,87	0,79	0,79	0,79	0,79	0,00	0,79	0,79	4,72	52,76	1,57
Umrli	9,43	5,03	14,47	4,41	7,55	4,41	6,29	5,66	10,69	8,18	8,81	15,09

Kršćanska tradicija i intenziviranje poljodjelskih radova izravno su utjecali na sezonski hod vjenčanja u ostatku godine. Stoga su svibanj i srpanj bili mjeseci bez ijednoga sklopljenog braka (Tablica 8, Grafikon 6). Važno je naglasiti da u adventu i korizmi nije bilo prakticiranja sklapanja braka zbog poštivanja preporuka o suzdržavanju od proslave vjenčanja u obama liturgijskim razdobljima. Zaručnici su za vjenčanje imali dovoljno prostora od Uskrsa do adventa i od Božića do korizme, kada nije bilo vjerskih i običajnih zaprjeka.⁸³ Prosječna stopa nupcijaliteta u istraženih osam godina iznosila je 7,90 %.

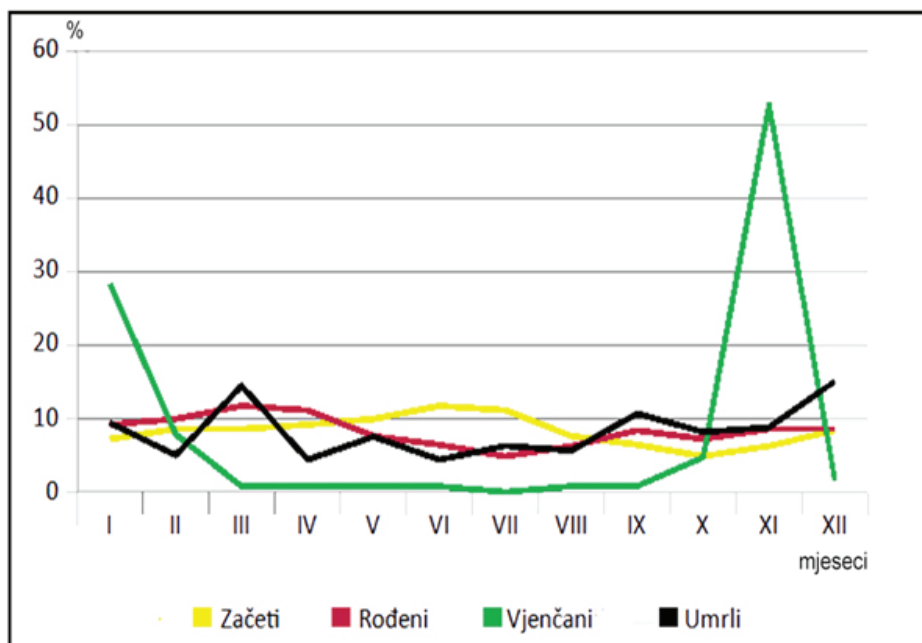
Proljeće i ljeto nisu bila samo “doba reprodukcije” nego i doba s najmanjom smrtnosti, dok su jesen i kasna zima bili najrizičnija razdoblja. Najviše se umiralo u prosincu (15,09 %) i ožujku (14,47 %), kada je bilo i najviše rođenih (Tablica 8, Grafikon 6). Visoke temperature i oskudica pitke vode tijekom ljetnih mjeseci nisu bitnije utjecale na povećanje smrtnosti.

⁸³ Usmena predaja govori da se vjenčanja nisu održavala pod nedjeljnom svetom misom nego isključivo radnim danom. Činu vjenčanja istodobno bi nazočilo i do 15 parova. Prigodom obreda vjenčanja mladoženja nije imao vjenčani prsten, nego bi ga samo stavljao na mladenkinu ruku. Mladenci su, gledajući s oltara, bili poredani s lijeva nadesno. Istim redosljedom stavljana su vjenčana prstenja na pripremljenu šipku koja je na dnu imala granu koja ih je zadržavala. Svečani blagoslov išao je obrnutim redosljedom, tako da svaki prsten bude stavljen na pripadajuću ruku. Mlada bi u sljedeću nedjelju s nekim od ukućana išla na pučku misu po blagoslov.

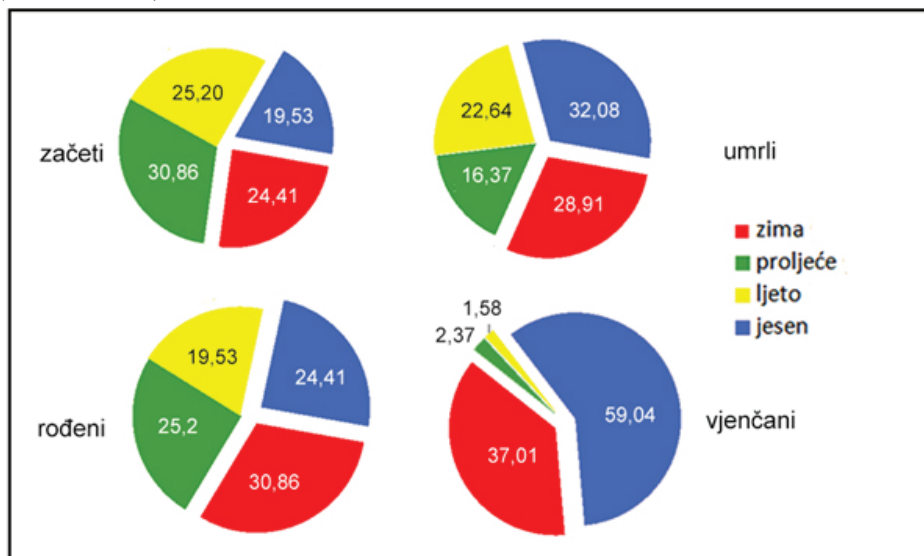
Tablica 9. Sezonsko kretanje začelih, rođenih, vjenčanih i umrlih u Župi Rasno (1872. – 1882.)

Godišnje doba	Udio začelih (%)	Udio rođenih (%)	Udio vjenčanih (%)	Udio umrlih (%)
<i>Ukupno</i>	100	100	100	100
zima (I – III)	24,41	30,86	37,01	28,92
proljeće (IV – VI)	30,86	25,20	2,37	16,37
ljet (VII – IX)	25,20	19,53	1,58	22,64
jesen (X – XII)	19,53	24,41	59,04	32,08

Grafikon 6. Mjesečna distribucija začelih, rođenih, vjenčanih i umrlih u Župi Rasno (1872 – 1882.)

Grafikon 7. Sezonsko kretanje začeti, rođenih, vjenčanih i umrlih u Župi Rasno (1872. – 1882.)

Izvanbračna djeca

Župa Rasno, uz Bisko (Cetinska krajina) i Betinu (Otok Murter), nije zabilježila nijedno izvanbračno dijete. Možda bismo mogli to objasniti patrijarhalnom strukturom društva i striktnim pridržavanjem crkvenih preporuka o predbračnoj čistoći. Župa je do konca promatranoga razdoblja iznjedrila 18 svećenika (franjevaca) što je omogućilo optimalniju pastorizaciju katoličkoga puka. U to je vrijeme čitava zapadna Hercegovina bila pod snažnim utjecajem moralnoga nauka Katoličke crkve.

Blizanci

U razdoblju od 1872. do 1882. godine u Župi Rasno rođeno je deset parova blizanaca (3,82 %) (Tablica 3). Blizanci su se rađali na svakih 46,6 poroda. Udio jednojajčanih i dvojajčanih blizanaca imali su paritetnih 50 %. Još je jedino u Župi Desne (Donja Neretva) udio blizanaca (4,61 %) imao gotovo dvostruko veću vrijednost od hrvatskoga prosjeka (2,70 %).

Sezonsko (mjesečno) kretanje vjenčanja

U matičnim knjigama vjenčanih, osim imena i prezimena zaručnika, mjesta stanovanja i nadnevka vjenčanja, nedostaju informacije o ženidbenoj dobi supružnika, ponovljenome braku, brakovima u srodstvu te kumovima. Stoga se možemo osvrnuti samo na godišnje i sezonsko (mjesečno) kretanje vjenčanja, distribuciju vjenčanja po danima u tjednu i distribuciju po mjestu rođenja supružnika.

U razdoblju od 1875. do 1882. godine na području Župe Rasno vjenčano je ukupno 89 parova, što u prosjeku iznosi 11,13 vjenčanja godišnje. Najveći broj sklopljenih brakova zabilježen je 1878. godine kada je vjenčano 17 parova (Tablica 3). Prosječna stopa nupcijaliteta u istraženih 8 godina iznosila je 7,89 ‰.

Distribucija vjenčanja prema mjestu rođenja supružnika od 1875. do 1882. g.

Uz prirodno kretanje kao pouzdan pokazatelj otvorenosti i zatvorenosti stanovništva blisko je vezano i sklapanje braka. Prema Yvanu Lepageu postoje četiri moguće kombinacije sklapanja brakova s obzirom na mjesto rođenja supružnika⁸⁴, a svrstane su u četiri kombinacije:

SS – oba supružnika rođena su u istome mjestu (župi)

SM – supružnik je rođen u mjestu (župi), a supružnica izvan mjesta (župe)

MS – supružnica je iz mjesta (župe), a supružnik sa strane

MM – oba supružnika rođena su izvan mjesta (župe)

⁸⁴ Usp. RADOSLAVKA M. RADOJEVIĆ, "Promene strukture populacije stanovnika prema mjestu rođenja supružnika u opštini Herceg-Novi u XIX i XX stoleću.", *Boka – Zbornik radova iz nauke, kulture i umjetnosti*, god. 23 (2003.), str. 253.- 280.

Tablica 10. Godišnja distribucija vjenčanih parova prema mjestu rođenja supružnika

Godina	SS		SM		MS		MM		Ukupno	
	Aps.	%	Aps.	%	Aps.	%	Aps.	%	Aps.	%
1875.	3	75,00	0	0,00	1	25,00	0	0,00	4	4,49
1876.	6	60,00	0	0,00	4	40,00	0	0,00	10	11,24
1877.	9	75,00	2	16,67	1	8,33	0	0,00	12	13,48
1878.	13	76,47	1	5,88	3	17,65	0	0,00	17	19,10
1879.	7	50,00	1	7,14	6	42,86	0	0,00	14	15,73
1880.	5	55,56	1	11,11	3	33,33	0	0,00	9	10,11
1881.	7	63,64	0	0,00	4	36,36	0	0,00	11	12,36
1882.	7	58,33	0	0,00	5	41,67	0	0,00	12	13,48
Ukupno	57	64,04	5	5,62	27	30,34	0	0,00	89	100

Od ukupno 89 sklopljenih brakova u više od polovice vjenčanih (64,04 %) oba su supružnika bila rođena u župi. Muškarci su u 5 slučajeva (5,62 %) bili podrijetlom iz župe, a supružnice izvan župe, dok su u 27 prigoda (30,34 %) žene podrijetlom iz Župe Rasno, a muškarci izvan nje. U promatranome razdoblju nije sklopljen nijedan brak s oba supružnika rođena izvan Župe Rasno (MM) (Tablica 10).

S obzirom na to da su gotovo dvije trećine brakova sklopljene među supružnicima rođenim unutar Župe Rasno, možemo zaključiti da je riječ o stanovništvu zatvorena tipa, ali s uočljivim priljevom jednoga od supružnika iz susjednih župa. Analizom distribucije vjenčanja po naseljima župe, uočljivo je da je najveći broj mladoženja bio podrijetlom iz Rasna (16 ili 17,99 %), Dužica i Ledinca (po 11 ili 12,36 %) te Buhova (9 ili 10,12 %). Najveći broj žena također potječe iz Rasna (22 ili 24,72 %), Dužica (18 ili 20,22 %) i Buhova (16 ili 17,98 %). Više od polovice muškaraca (47 ili 52,83 %) i više od četiri petine žena (71 ili 79,78 %) podrijetlom je iz četiri navedena naselja (Tablica 11).

Tablica 11. Distribucija vjenčanja u Župi Rasno prema mjestu rođenja supružnika (1875. – 1882). Izvor: MKVŽR (1875. – 882.)

Naselje	Žene											Ukupno	%
	Buhovo	Dužice	Grljevići	Ledinac	Medvidovići	Rasno	Brotnjo	Čerigaj	Ljubotići	Rakitno	Tihaljina		
Buhovo	4	1				2	1	1				9	10,12
Dužice	1	3	1		1	4			1			11	12,36
Grljevići	1	1				1						3	3,37
Ledinac		3	3	2	1	1					1	11	12,36
Medvidovići		1		3	2					1		7	7,87
Pogana Vlaka				1								1	1,12
Rasno	3	5	1	1		6						16	17,99
Višnjica		2		2	1							5	5,62
Amzići						1						1	1,12
Broćanac				2								2	2,25
Cigansko Brdo				1								1	1,12
Crnač						1						1	1,12
Čerigaj		1										1	1,12
Dragićina Č.	1											1	1,12
Dragićina G.		1			1	1						3	3,37
Gradac			1									1	1,12
Kočerin					1							1	1,12
Ljubotići		1										1	1,12
Ljuti Dolac						1						1	1,12
Mokro	1											1	1,12
Pribinovići						1						1	1,12
Privalj						1						1	1,12
Služanj	1											1	1,12
Šiljevište				1								1	1,12
Turčinovići	4			1								5	5,62
Vitina						2						2	2,25
Ukupno	16	19	6	14	7	22	1	1	1	1	1	89	100,00
%	17,98	21,35	6,74	15,73	7,87	24,72	1,12	1,12	1,12	1,12	1,12	100,00	

Najveći broj mladoženja koji je dolazio izvan Župe Rasno potjecao je iz Turčinovića (5 ili 5,62 %) i Dragićine G. (3 ili 3,37 %). U Župu je došlo ukupno pet mladenki ili 5,62 % (Brotnjo, Čerigaj, Ljubotići, Rakitno i Tihaljina).

Distribucija vjenčanja po danima u tjednu

Najveći broj brakova sklopljen je ponedjeljkom (30,34 %), a najmanje nedjeljom (4,49 %). U prva tri dana u tjednu sklopljeno je 66,30 % svih brakova (Tablica 12). Analizom distribucije vjenčanja po danima u tjednu tijekom osmogodišnjega promatranog razdoblja možemo zaključiti da je najveći broj brakova sklopljen ponedjeljkom (27 ili 30,34 %), a najmanje nedjeljom (4 ili 4,49 %). Ponedjeljak i utorak bili su najdominantniji dani koje su mladenci birali za svoje vjenčanje (57,31 %), dok je s druge strane subota bila treći najčešći izbor za sklapanja braka (21,35 %).

Tablica 12. Distribucija vjenčanja po danima u tjednu u Župi Rasno (1875. – 1882.)

Dan u tjednu	Godina								Ukupno	%
	1875.	1876.	1876.	1877.	1879.	1880.	1881.	1882.		
Ponedjeljak	4	2	2	3		4	2	10	27	30,34
Utorak		4	3	12	4		1		24	26,97
Srijeda		1	1		1		3	2	8	8,99
Četvrtak		2	1	1			3		7	7,87
Petak									0	0,00
Subota		1	3	1	9	5			19	21,35
Nedjelja			2				2		4	4,49
Ukupno	4	10	12	17	14	9	11	12	89	100

Nedjelja je dan odmora i dan posvećen duhovnim potrebama. Zabilježena su tek četiri vjenčanja (4,49 %), dok petkom nije sklopljen nijedan brak.

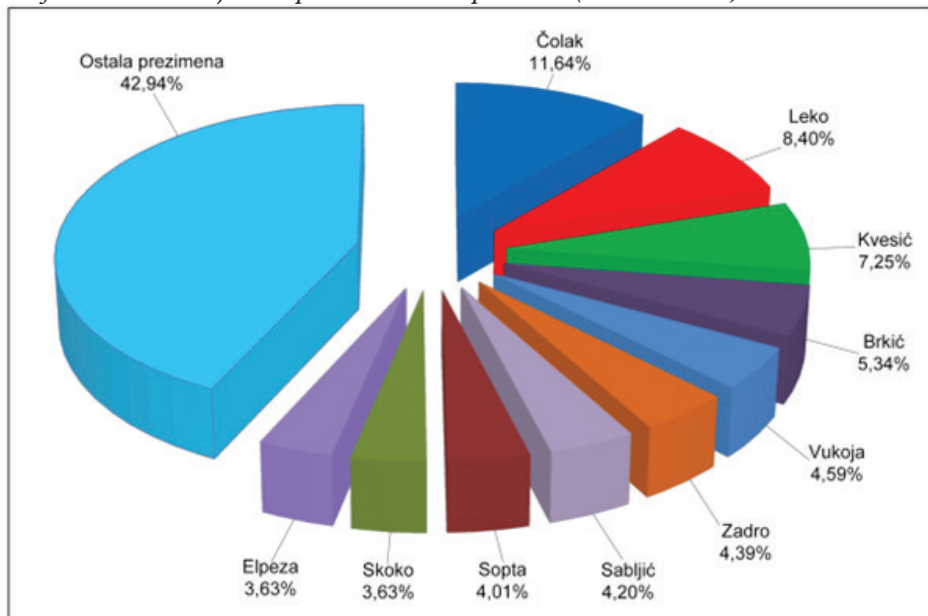
Osobna imena i prezimena

Sustav osobnih imena kao i u ostalim istraženim župama bio je vrlo stabilan, sadržavajući isključivo kršćanska tradicionalna imena. Više od 56 % muškaraca i više od 60 % žena nosilo je jedno od pet najčešćih imena. Najučestalija imena u župi u razdoblju od 1872. do 1882. bila su Ivan (24,01 %) i Iva (16,73 %) (Tablica 13). Rasno je jedna od rijetkih župa u kojoj nije bilo nijednoga ženskog imena Marija.

Tablica 14. Prezimenski fond rođenih Župe Rasno (1872. – 1882.)

Rod	Broj nositelja	%	Rod	Broj nositelja	%
Bazina	3	0,57	Pehar	2	0,38
Bogdan	6	1,15	Pinjuh	11	2,10
Bondža-Knezović	1	0,19	Radišić	2	0,38
Bošnjak	5	0,95	Ravić	5	0,95
Brkić	28	5,34	Rozić	2	0,38
Brzica	3	0,57	Sabljić	22	4,20
Budimlić	1	0,19	Sabljić - Čosić	1	0,19
Cvitanović	11	2,10	Sabljić - Ravić	1	0,19
Čolak	61	11,64	Sesar	2	0,38
Čorluka	11	2,10	Skoko	19	3,83
Čosić	4	0,76	Stojić	1	0,19
Elpeza	19	3,63	Sopta	21	4,01
Galić	4	0,76	Sušac	2	0,38
Jurić	4	0,76	Šantić	3	0,57
Katura	1	0,19	Ševo	9	1,72
Knezović	14	2,67	Škegro	21	4,01
Knezović - Bondža	3	0,57	Škrobo	8	1,53
Kraljević	7	1,34	Tica	10	1,92
Kordić	16	3,05	Tomić	1	0,19
Kurilj	2	0,38	Topić	10	1,92
Kvesić	37	7,06	Vukoja	24	4,59
Kvesić - Radić	1	0,19	Udovičić	1	0,19
Leko	44	8,40	Zadro	23	4,39
Mikulić	5	0,95	Zlopaša	5	0,95
Musa	15	2,86	Zubac	5	0,95
Palac	6	1,15	Ukupno	524	100,00

Grafikon 8. Udio najčešćih prezimena u Župi Rasno (1872. – 1882.)

Matice krštenih zabilježile su 51 prezime, a 10 najučestalijih sačinjavali su 57,06 % od ukupna broja prezimena (Tablica 14). Najčešća prezimena u Župi bila su Čolak iz Rasna, Dužica, Grljevića, Ledinca i Medvidovića (11,64 %), Leko s Ledinca, Dužica i Grljevića (8,40 %) te Kvesić iz Rasna, Dužica, Grljevića i Medvidovića (7,06 %) (Grafikon 8).

Zaključak

Analiza demografskih pokazatelja u Župi Rasno izvršena je na temelju istraživanja matičnih knjiga. Župa kao ruralno područje ima obilježja i u velikoj mjeri slijedi demografske trendove prisutne na susjednome južnodalmatinskom i srednjodalmatinskom prostoru. Vrlo visoka prosječna godišnja stopa prirodnoga prirasta (22,79 ‰), uz visoku stopu nataliteta, ukazuju na procese središnje faze demografske tranzicije. Niskoj prosječnoj godišnjoj stopi mortaliteta (9,93 ‰) zasigurno je pridonijelo neažurno vođenje matrica umrlih, osobito smrtnosti tek rođene djece. Mortalitet dojenčadi i dalje je imao visoku vrijednost, a pridodamo li mortalitetu dojenčadi (25,79 ‰) i smrtnost male djece – više od

trećine umrlih (34,60 ‰) nije doživjelo petu godinu života. Simptomi tranzicijskih procesa očitovali su se i u produljenju ljudskoga vijeka i relativno visokoj dobi umirućih.

Ritam začeća najvećim je dijelom vezan za poljodjelske radove i boravak na otvorenome. Kod sklapanja brakova javljaju se dva maksimuma u kojima je jesenski dominirao nad zimskim. Nije zabilježeno nijedno izvanbračno dijete jer su se zaručnici pridržavali crkvenoga naputka o predbračnim odnosima.

Popis vrela

- *Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. januara 1921.g.* Kraljevina Jugoslavija, Opšta državna statistika, Beograd 1932.
- *Huptresultate der Volkszhlung in Bosnien und der Hercegovina, von 22. April 1895,* Sarajevo 1896.
- *Konačni rezultati popisa stanovništva od 15. marta 1948.g.* Knjiga I. Federativna Narodna
- Republika Jugoslavija, Savezni zavod za statistiku i evidenciju, Beograd 1951.
- *Matica krštenih župe Rasno (1872-1882)*
- *Matica vjenčanih župe Rasno (1875-1882)*
- *Matica umrlih župe Rasno (1872-1882)*
- *Ortschafts-Bevölkerungs-Statistik von Bosnien und Herzegovina, 15. Jini, 1879.* Štatistika
- miesta i pučanstva Bosne i Hercegovine, Aemtliohe Auagabe – Službeno izdanje, Sarajevo, K. u. k. Regierugadruckerei – C. i kr. Tiskarna, 1880.
- *Popis stanovništva 1953. Knjiga 1. Vitalna i etnička obeležja: konačni rezultati za FNRJ i narodne republike,* Beograd: Savezni zavod za statistiku 1959.

- *Popis stanovništva 1961. godine*, knjiga VI, SFRJ Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1967.
- *Popis stanovništva 1971.godine*, knjiga VI, SFRJ, Savezni zavod za statistiku, Beograd 1974.
- *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 1981. godini*, SFRJ, Savezni zavod za statistiku, Beograd 1986.
- *Popis stanovništva, kućanstava i stanova u Bosni i Hercegovini 2013. godine*, Knjiga I, Sarajevo, lipanj 2016.
- *Stanovništvo Bosne i Hercegovine, narodnosni sastav po naseljima 1991.g.* Republika Hrvatska, Državni zavod za statistiku, Zagreb, travanj 1995.
- *Rezultati popisa žiteljstva u Bosni i Hercegovini od 10. oktobra 1910.* Sarajevo: Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu, 1912.
- *Schematismus topographico-historicus Custodiae provincialis et Vicariatus apostolici i Hercegovina. Sub regimine spirituali Fratrum Min. Observ. Sancti Francisci pro Anno Domini 1867.* Šematizam fra Petra Bakule, Ili Hercegovina prije sto godina. Mostar, 1970.
- *Schematismus almae custodiae provincialis sanctissimae Assumptionis B.M.V. Hercegovina Fratrum Minorum Observantium s. Francisci ad annum Christi, MDCCCLXXXII, Mostarini*, Typis Dom Francisci Miličević 1882.
- *Schematismus dioecesium Mandetriensis et Dumnensis itemque Marciano-Tribuniensis pro anno 1892. Mandetrii*, Tipographia, “Glas Hercegovca”.
- *Schematismus almae missionariae Provinciae Ordinis minoris S. P. Francisci in Hercegovina ad annum Christi MCMIII.* Šematizam Mile misijske provincije reda Manje braće sv. oca Franje u Hercegovini za godinu 1903.

- *Schematismus almae missionariae provinciae ordinis fratrum minorum in Hercegovina ad annum iubilarum Christi Redemptoris 1933. Typis tipographiae “Bosanska pošta”, Sarajevo, 1933.*
- Šematizam *Franjevačke provincije Marijina Uznesenja u Hercegovini*, Mostar, 1964.

Literatura

- *130 godina organiziranoga vinogradarstva i vinarstva u BiH*, Agromediterranski zavod FBiH, Mostar, 2018.
- AHMED S.ALIČIĆ, “Lištica pod turskom vlašću u 15. i 16. stoljeću”, *Glasnik Zemaljskog muzeja BiH u Sarajevu, Etnologija*, sv. XXIV/XXV, Sarajevo, 1970., str. 101-103.
- ANTIĆ-BRAUTOVIĆ, JULIJANA, PITEŠA-OREŠKOVIĆ, ALEKSANDRA, GELO, JAKOV, “Stanovništvo Pupnata na Korčuli (1870-1880): Početak demografske tranzicije”, *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, 47, 2009., str. 243.-266.
- ALEBIĆ, TAMARA, IPŠIĆ, IRENA, VRANJEŠ-ŠOLJAN, BOŽENA, “Stanovništvo Drenovaca (1870-1880), Predtranzicijsko doba”, *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, 47, 2009., str. 63.-90.
- BATOŠ, SILVIJA, MASLEK, JASENKA, VEKARIĆ, NENAD, “Stanovništvo Maranovića na Mljetu (1870-1880): Razdoblje demografske tranzicije”, *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, 47, 2009., str. 289.-312.
- BEGO-MATIJEVIĆ, INGE, DUGANDŽIĆ, ŽARKO, AKRAP, ANĐELKO, “Tranzicija mortaliteta: Stanovništvo Desne na Neretvi, (1870-1880)”, *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, 47, 2009., str. 195-219.
- BILIĆ, JOSIP, “Strukturno morfološke značajke Ljubuškog polja, SZ dijela zaravni Brotnjo te ljubuško-vitinske grede”, *Hercegovina*, god. 24 (2010.), str.155.-174.

- BRANDIĆ, MARIJA, GRDIŠA-ASIĆ MONIKA, Čipin IVAN, “Stanovništvo donjeg Miholjca (1870-188): Predtranzicijsko doba”, *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, 47, 2009., str. 91.-114.
- BUCONJIĆ, PAŠKAL, “Glavni uzroci ustanka Kršćanskog stanovništva u Hercegovini (1875). Kratak osvrt na namete”, prev. ANDRIJA NIKIĆ, *Croatica Christiana periodica*, god. 5 (1981.), br. 8, str. 67.-89.
- CVJETKOVIĆ, AIDA, MEHAKOVIĆ, DUBRAVKA, GELO, JAKOV, “Središnja faza demografske tranzicije: Stanovništvo Lopuda (1870-1880)”, *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, 47, 2009., str. 313.-337.
- Čapo, JASNA, “Sezonske varijacije vjenčanja u sjevernoj Hrvatskoj”, *Etnološka tribina: Godišnjak Hrvatskog etnološkog društva*, god. 19 (1989.), br. 12, 1989. str. 5.-20.
- Čizmić, Frane, VRANJEŠ-ŠOLJAN, BOŽENA, “Prve naznake demografske tranzicije: Stanovništvo Betine (1870-1880)”, *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, 47, 2009., str. 143.-170.
- DUGANDŽIĆ, IVAN, SOPTA, JOSIP, *Rasno-Dužice, župa Rasno, Rasno – Dužice*, 1999.
- FRIGANOVIĆ, MLADEN, *Demogeografija. Stanovništvo svijeta*, Školska knjiga, Zagreb, 1990.
- GELO, JAKOV, AKRAP, ANĐELKO, Čipin, IVO, *Temeljne značajke demografskog razvoja Hrvatske*, Zagreb, Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti RH, 2005.
- GELO, JAKOV, *Demografske promjene u Hrvatskoj od 1780. do 1981.*, Zagreb, Globus, 1987.
- GJURAŠIĆ, MARIJA, FULURIJA, MINELA, VEKARIĆ, NENAD, “Zakašnjela demografska tranzicija: Stanovništvo Lisca u Dubrovačkom primorju (1870-1880)”, *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, 47, 2009., str. 337.-363.

-
- ILIĆ ŽARKO, “Šezdeseta obljetnica župe Grljevići”, *Kršni zavičaj*, br. 12, 1979., str. 45.-46.
 - ILIĆ, ŽARKO, “Narodna privreda Lištice i okoline”, *Glasnik Zemaljskog muzeja BiH u Sarajevu, Etnologija*, sv. XXIV/XXV, Sarajevo, 1970.
 - JOLIĆ, Robert, “Franjevci na prostoru Hercegovine u Osmanlijsko doba”, *Franjevci i Hercegovina*, zbornik radova, FRA ROBERT JOLIĆ (ur.), Hercegovačka franjevačka provincija, Mostar, 2009., str. 81.-104.
 - JOLIĆ, ROBERT, “Zarazne bolesti u Hercegovini u doba turske vladavine”, *Hercegovina*, god. 26 (2015.), br. 1, str. 187.-213.
 - JOLIĆ, ROBERT, *Stanovništvo Brotnja u tursko doba*, Čitluk – Tomislavgrad, Naša ognjišta, 2009.
 - JUTRONIĆ, ANDRE, “Naselja i porijeklo stanovništva na otoku Braču”, *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, knj. 34, JAZU, Zagreb, 1950., str. 10.-117.
 - KAMBEROVIĆ, HUSNIJA, “‘Turci’ i ‘kmetovi’ – mit o vlasnicima bosanske zemlje”, *Historijski mitovi na Balkanu*, Institut za istoriju, Sarajevo, 2003. str. 67.-84.
 - KONCUL, ANTUN, *Stanovništvo župe Gradac 1709-1918 godine*, doktorski rad, Sveučilište u Zagrebu, Dubrovnik, 2016.
 - KRALJ-BRASSARD, RINA, OBRADOVIĆ-MOJAŠ, JELENA, BERTOŠA MIROSLAV, “Stanovništvo Buzeta (1870-1880): Početak tranzicije mortaliteta”, *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, 47, 2009., str. 115.-142.
 - KRIVOŠIĆ, STJEPAN, “Izvori za historijsku demografiju: starije matične knjige”, *Arhivski vjesnik*, god. 32 (1989.), str. 13.-30.
 - LAZAREVIĆ, IVANA, VEKARIĆ, NENAD, “Stanovništvo Blata na Korčuli (1870-1880): Početak demografske tranzicije”, *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, god. 47 (2009.), str. 219.-242.

- MACAN, GRGO, “Sadnja duhana u Hercegovini”, *Napretkova božićna knjiga*, Sarajevo, 1938., str. 89.
- MANDIĆ, DOMINIK, *Chroati catholici Bosnae et Hercegovinae descriptionibus annis 1743 et 1768 exaratis*, Institutum chroatorum historicum, Chicago – Roma, 1962.
- MANDIĆ, NIKOLA, *Podrijetlo hrvatskih rodova sjeverne okolice Mostara*, Mostar, 2005.
- MANDIĆ, NIKOLA, *Podrijetlo hrvatskih starosjedilačkih rodova u Širokom Brijegu i okolici*, Mostar – Široki Brijeg, 2002.
- MARIĆ, FRANJO, *Hrvati-katolici u Bosni i Hercegovini između 1453. i 1995.* KSC, Zagreb, 1998.
- MARIĆ, MARINKO, AKRAP, ANĐELKO, “Na pragu demografske tranzicije: Stanovništvo Biska u Cetinskoj krajini (1870-1880)”, *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, god. 47 (2009.), str. 171.-194.
- MARKOVIĆ, MIRKO, “Stočarska kretanja na dinarskim planinama”, *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena*, god. 45 (1971.), str. 523.-550.
- MIHOVIĆ, NEDA, PULJIZEVIĆ, KRISTINA, VRANJEŠ-ŠOLJAN, BOŽENA, “Središnja etapa demografske tranzicije: Stanovništvo Babi na Polja na otoku Mljetu (1870-1880)”, *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, god. 47 (2009.), str. 267.-288.
- MUJIĆ, MUHAMED, *Sidžil mostarskog kadije iz 1632-1634*, Mostar, 1987.
- NIKIĆ, ANDRIJA, “Hercegovačka crkva u sedamnaestom stoljeću”, *Kršni zavičaj*, br. 20, 1987., str. 17.
- NIKIĆ, ANDRIJA, “Iseljavanje hercegovačkih katolika od 15. stoljeća do danas.” *Kršni zavičaj*, br.13, 1980., str. 52.-59.
- NIKIĆ, ANDRIJA, “Nova saznanja iz povijesti naše pokrajinske Crkve”, *Framost*, br. 6, 1996., str. 12.
- NIKIĆ, ANDRIJA, “Osnivanje apostolskog vikarijata u Hercegovini”, *Croatica Christiana periodica*, god. 3 (1979.), str. 21.-50.

- NIKIĆ, ANDRIJA, *Blaškovićev dnevnik iz 1735.*, Mostar, 1994.
- NIKIĆ, ANDRIJA, *Godine gladi*, Naša ognjišta, Duvno, 1974.
- PAVIČIĆ, VLADO, *Na razmeđu imperijalnih sustava: Demografski i ekohistorijski procesi na mletačko-osmanskoj granici u ranonovovjekovno doba - primjer župa Orah i Veljaci*. magistarski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2010.
- PINJUH, DIJANA, “Položaj seljaka u Hercegovini u prvim stoljećima nakon turskog osvajanja“,
- *Hum i Hercegovina kroz povijest 1*, zbornik radova, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2011., str. 743.-756.
- RADOJEVIĆ, RADOSLAVKA M, “Promene strukture populacije stanovnika prema mjestu rođenja supružnika u opštini Herceg-Novi u XIX i XX stoleću.”, *Boka – Zbornik radova iz nauke ,kulture i umjetnosti*, god. 23 (2003.), str. 253.-280.
- ROGLIĆ, JOSIP, “Zaravni na vapnencima”, *Geografski Glasnik*, br. 19, 1957., str. 108.
- SIVRIĆ, MARIJAN, *Migracije iz Hercegovine na dubrovačko područje od potresa 1667. do pada Republike 1808. godine*, Biskupski ordinarijat Mostar – Državni arhiv u Dubrovniku, Dubrovnik – Mostar, 2002.
- SKENDEROVIĆ, ROBERT, “Analiza razvoja imenske formule u gradu Požegi i okolnim selima tijekom 18. stoljeća na temelju matičnih knjiga”, *Scrinia Slavonica*, god. 2 (2002.), str. 261.-276.
- Šišić, Ferdo, *Povijest Hrvata*, Marjan tisak d.o.o., Split, 2004.
- Šunjić, Maja, “Stanovništvo Rogotina na kraju 18. i u prvoj polovici 19. stoljeća na temelju matičnih knjiga i stanja duša”, *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, god. 45 (2007.), str. 347.-389.
- TRUHELKA, ĆIRO, “Opaske o megalitičkim gromilama hercegovačkim”, *Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu*, god. 3 (1893.), str. 231.-235.

- VEGO, MARKO, *Historija Brotnja, od najstarijih vremena do 1878. godine*, Čitluk, 1981.
- VEKARIĆ, NENAD I DR., *Vrijeme ženidbe i ritam poroda (Dubrovnik i njegova okolica od 17. do 19. stoljeća)*, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Zagreb – Dubrovnik, 2000.
- VEKARIĆ, NENAD, “Mijene dobnih struktura u procesima demografske tranzicije (dubrovački primjeri)”, *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, god. 35 (1997.), str. 109.-149.
- VEKARIĆ, NENAD, *Stanovništvo poluotoka Pelješca*, sv. 2, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Dubrovnik, 1995.
- VEKARIĆ, NENAD, VRANJEŠ-ŠOLJAN, BOŽENA, “Početak demografske tranzicije u Hrvatskoj”, *Početak demografske tranzicije u Hrvatskoj*, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Dubrovnik, 2000, str. 9.-61.
- VRANJEŠ-ŠOLJAN, BOŽENA, “Obilježja demografskog razvoja Hrvatske i Slavonije 1860.-1918.”, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, god. 31 (1999.), br.1, str. 41.-53.
- WERTHEIMER-BALETIĆ, ALICA, *Demografija: stanovništvo i ekonomski razvitak*, Informator, Zagreb, 1982.
- ZEKIĆ, FRANJO, *Kućna zadruga u Bosni i Hercegovini*, Kalendar Napredak, Sarajevo, 1933.

Preliminary communication
Received on March 3, 2022
Accepted on May 18, 2022

MIRKO CIGIĆ
cigicmirko@gmail.com

THE POPULATION OF THE PARISH RASNO (1872-1882): THE BEGINNING OF DEMOGRAPHIC TRANSITION IN WEST HERZEGOVINA

Abstract

A very high average annual rate of natural increase (22,79‰) with a high birth rate (32,72‰) shows that first symptoms of demographic transition in the parish of Rasno appeared in period from 1872 to 1882. Population growth, lifetime extension and reduced mortality, especially of infants and children up to 4 years of age, are the effects of transition processes. High mortality of the fertile contingent was observed in the parish. Most marriages occurred during the autumn and winter peak. The conception rhythm is connected with spring and summer, that is, agricultural work and being outdoors, while the birth rhythm is connected mostly with winter and spring period. Thanks to the Church teaching and Church recommendations on premarital chastity, not a single illegitimate child was recorded.

Keywords: birthrate; demographic transition; fertile contingent; life expectancy; parish Rasno